

תנובות שדה

גיליון תורני בענייני
מצוות התלויות בארץ
וכשרות המזון

גליון 125 / ניסן - אייר תשע"ו

תנובות שדה

קובץ דו חודשי
בהוצאת: המכון למצוות התלויות בארץ
הקובץ יו"ל בסיוע:
משרד המדע - מינהל התרבות

העורך:
הרב יוסף מאיר שטורן
meir.macon9@gmail.com

ניתן לשלוח מאמרים תורניים,
מחקריים, בתחומי עיסוקו של המכון,
או תגובות על הנכתב בגליונות השונים,
לכתובת המערכת, או לפקס, או לדואר
האלקטרוני

כתובת המערכת:
המכון למצוות התלויות בארץ
מושב בית עוזיאל
ד.ג. שמשון מיקוד 99794
טלפון: 08-9214829
פקס: 08-9207911
macon1@bezeqint.net

דמי מגוי לשנה: 60 ₪

תוכן העניינים

- 5 | דבר העורך
ראתה שפחה על היס
- 8 | מידע הלכתי תערובת דגים טמאים בדייג טרי * כשרות הדגים לפסח *
טבלת נגיעות בדגים מעודכן – פסח תשע"ו
הרה"ג רבי שניאור ז. רווח שליט"א
רב במ.א גזר ויו"ר המכון למצוות התלויות בארץ
- 18 | הפרשת חלה במפעל גדול
מו"ר הגאון רבי שלמה משה עמאר שליט"א
הראשון לציון ורבה ראשי של ירושלים
- 22 | בדין עיסה העשויה ליחלק לאשה בביתה באופן שלא יבוא
לידי צירוף לאחר האפיה
הרה"ג רבי שניאור ז. רווח שליט"א
רב במ.א גזר ויו"ר המכון למצוות התלויות בארץ
- 31 | שלב הקובע בפרי לענין שביעית ומעשר, בתבואה, זיתים
וענבים ושאר אילנות
הרה"ג רבי אליהו ראש שליט"א
מרבני המכון
- 34 | עד מתי חייב בעל שדה לאפשר כניסה ולקיטת פירות שביעית,
וכיצד
הרה"ג רבי משה לנדאו שליט"א
מרבני המכון
- 43 | הגברת הגידולים והשבחתם בשנת השמיטה על ידי השמעת
מוזיקה ותוספת תאורה בשדות ובמטעים
הרה"ג רבי ישי מזלומיאן שליט"א
יו"ר איגוד בני הישיבות – חולון
- 51 | מכתבי תורה
הערה בהל' פת הבאה בכיסנין
מאת הרה"ג רבי מישאל חיימוב שליט"א

מזל טוב
למורינו

הרה"ג רבי שניאור ז. רוח
שליט"א

העומד בראש המכון ולכל
משפחתו הנכבדה
לרגל הולדת הנכדה שתחי'
למזל טוב

בת לבנו הרב חגי שליט"א
יה"ר שתזכו לגדלה לתורה
לחופה ולמעש"ט

מזל טוב

להרה"ג רבי משה לנדאו
שליט"א

מרבני וחוקרי המכון
לרגל נישואי הבת שתחי' עם
הרב אליהו מאיר קורנר
שליט"א

יה"ר שיזכו לבנות בית נאמן
בישראל בניין עדי עד

מזל טוב לידידנו

רבי מאיר שטורף שליט"א

מרבני וחוקרי המכון

ועורך 'תנובות שדה'

לרגל הולדת בתו שתחי'

למז"ט

יה"ר שתזכו לגדלה לתורה

לחופה ולמעש"ט

מאחלים:

רבני וחוקרי המכון

צוות עובדי המכון

התנצלות המערכת

בגיליון הקודם, המאמר בעניין שיכר האם חייב בתרומה
ושביעית, נכתב בטעות תחת שמו של מו"ר הראשל"צ
הגרש"מ עמאר שליט"א, במקום תחת מחברו הרה"ג
רבי דוד אביטן שליט"א מרבני המכון. עם המעיינים ועם
הרבנים הכותבים שליט"א הסליחה.

בסייעתא דשמיא

ראתה שפחה על הים

נס קריעת ים סוף מוגדר כנס מיוחד, אף יותר מניסי מצרים. וכמו שראינו שמעלת הנס היתה כ"כ גדולה, עד שהגיעו לדרגות גבוהות, וכמ"ש במכילתא פרשה בשלח סוף פרשה ו' – "ראתה שפחה על הים, מה שלא ראה יחזקאל הנביא במעשה מרכבה".

וכן אמרו חז"ל (זבחים קטז א), וישמע יתרו כהן מדין – מה שמועה שמע ובא ונתגייר. ר' יהושע אומר, מלחמת עמלק שמע... ר"א המודעי אומר, מתן תורה שמע... ר"א אומר, קריעת ים סוף שמע ובא...

והנה, בשלמא, קבלת התורה, מובן. רצה ג"כ לקבל על עצמו מצוות התורה. אולם מה מיוחד בנס קריעת ים סוף או מלחמת עמלק, יותר משאר ניסים שנעשו להם במצרים.

ונראה בביאור הענין, שבנס קריעת ים סוף חיו בחוש איך שכל רגע ורגע של חיים הינו נס משמים! וכן כע"ז במלחמת עמלק, שבהרים משה את ידו השמימה וגבר ישראל על עמלק. ויתכן שזהו ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל בן בוזי במעשה מרכבה. משום שהיא ראתה את זה בחוש – "על הים" שלא נפל עליהם בחזרה כל רגע ורגע...

ובאמת, אחר קריעת ים סוף נאמר, וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים, ויראו העם את ה' ויאמינו בה' ובמשה עבדו. וכי עד אז לא האמינו. אלא שעד אז היה מצב, שעוד היה ניתן לחשוב שיש אמנם ניסים גדולים, אבל היום יום מתנהל גם מצד חוקות הטבע. אבל כעת חשו שכל רגע ורגע מתחדש להם באמצעות נס, ועי"ז הגיעו לאמונה חושית ושלימה.

וזוהי הסיבה שיתרו בא, כי ניסי מצרים בעצם היו ניסים גדולים למתבונן בהם, וגם יתרו שמע עליהם, ובאמת זה מחזק את האמונה. אבל נס קריעת ים סוף ומלחמת עמלק גרמו לישראל לחיות במוחש בתוך הנס ולדרגה כזאת של חיזוק ואמונה לא שייך לשמוע מבחוץ ולדעת את זה אלא העניין הוא לחוש את זה בפועל, ולכן יתרו בא ג"כ להיות חלק מעם ישראל.

והנה, איתא במכילתא דרבי ישמעאל, "ה' ימלוך לעולם ועד, ר' יוסי הגלילי אומר אלו אמרו ישראל על הים ה' מלך לעולם ועד לא היתה אומה ולשון שולטת בהן לעולם אלא אמרו ה' ימלוך לעולם ועד לעתיד לבא". ובאונקלוס תרגם ה' מלכותא קאם (קאם – עכשיו. ובמ"ב הביא בשם האר"י ז"ל לומר בקדושה דסדרא גם את התרגום. ויתכן הטעם, ע"פ המכילתא הנ"ל).

ויתכן, דהעניין הוא שאם היו אומרים ה' מלך עולם ועד, היינו מכח המעמד של עכשיו שחיים במוחש בתוך הנס וכו'. והיינו שמה שהאומות יכולים לישראל, היינו מתוך ההנהגה ע"פ טבע, ואם היו ממליכים הקב"ה עכשיו מתוך הנהגה מוחשית של נס, הרי שלא היה מקום יותר להנהגת הטבע כביכול לשלוט בעולם ודו"ק.

והנה איתא במדרש (שמות רבה בשלח), "אז ישיר משה, הה"ד נכון כסאך מאז, א"ר ברכיה בשם ר' אבהו אע"פ שמעולם אתה לא נתיישב כסאך ולא נודעת בעולמך עד

שאמרו בניך שירה לכך נאמר נכון כסאך מאז, משל למלך שעשה מלחמה ונצח ועשו אותו אגוסטוס אמרו לו עד שלא עשית המלחמה היית מלך עכשיו עשינוך אגוסטוס, מה יש כבוד בין המלך לאגוסטוס אלא המלך עומד על הלוח ואגוסטוס יושב, כך אמרו ישראל באמת עד שלא בראת עולמך היית אתה, משבראת אותו אתה הוא, אלא כביכול עומד שנאמר (חבקוק ג) עמד וימודד ארץ, אבל משעמדת בים ואמרנו שירה לפניך באז נתיישרה מלכותך וכסאך נכון הוא כסאך מאז באז ישיר".

ויש להבין מהו עניין שהמלך עומד ואגוסטוס יושב. ונראה, דעניין המלוכה, דהעם מתנהג ע"פ דעתו ורצונו של המלך. ועד שלא נכון כסאו, צריך להשליט דעתו על העם בכח, ועדיין יש לו לדאוג ולפקח שאכן מלכותו מתקיימת, ואינו יכול לשבת שאנו, וזהו ע"ד המשל שהמלך עומד. אבל אם העם מעצמו מחזיק שהנהגת המלך היא הנכונה והראויה, אזי הוא עושה מרצון כרצון המלך וע"פ דעתו, ואז המלך כביכול יכול לשבת במנוחה. ולפי"ז מובן, שרק בקריעת ים סוף חשו במוחש את הנהגת הקב"ה לחיותם כל רגע ורגע, ולכן, כביכול האמינו בקב"ה מאהבה וכו', דומיא דנס פורים שהיה נס נסתר בתוך הטבע והתברר שהכל מנוהל בנס כל רגע ורגע וכמו שביאר הגר"א על המגילה ולכן הדר קיבלוה מאהבה. וע"פ המבואר יתבאר עניין קשה זיווגן של ישראל כקריעת ים סוף וכן ק' פרנסתו וכו' כקריעת ים סוף, והיינו דלא סגי בשעת הזיווג אלא צריך שהמשכיות של הבית תהיה כל הזמן כמו שצריך, וכע"ז לעניין פרנסה. ולעניין זה צריך השגחה פרטית כל הזמן וכדאי איש ואשה זכו שכינה ביניהם וכו', וכן לעניין פרנסה, דאין אדם נוגע במוכן לחברו וכו' אלא הכל כפי שנקבע מלמעלה וכו'.

ובאמת, שמצינו חשיבות רבה במיוחד לגבי נס קריעת ים סוף, שיהיה ברור לכלם שנעשה מכח הקב"ה, וכדחזי' במדרש (שמות רבה), "אמר רבי סימון משל לבעל הזמורה שהיה מהלך בחוץ והזמורה בידו, אמרו אלולי שהזמורה בידו לא היה מתכבד שמע המלך ואמר לו העבר הזמורה ממך וצא לחוץ וכל מי שאינו שואל בשלומך אני נוטל את ראשו כך אמרו המצריים לא היה יכול משה לעשות כלום אלא במטה, בו הכה היאור בו הביא כל המכות, כיון שבאו ישראל לתוך הים והמצריים עומדים מאחריהם אמר הקדוש ברוך הוא למשה השלך את מטך שלא יאמרו אילולי המטה לא היה יכול לקרוע את הים שנאמר הרם את מטך". ומבואר שהיתה פה הקפדה יתירה שלא יגידו אילולי מטה וכו', מה שלא ראינו לגבי עשרת המכות. ולהנ"ל מבואר היטב בזה וכו'.

בימים אלו, כאשר מסביב יהום סער, והקב"ה מגרה את אומות העולם זו בזו, כל אחד יכול לראות בחוש שמשוהו שמימי ולא טבעי קורה בעולם כאשר אויבינו נלחמים וקוטלים אחד בשני, ועם ישראל ככבשה בין שבעים זאבים אינו מעורב באופן מופלא ב"ה בכל רוחות המלחמה שסוחפות את האזור כולו. ועומדים אנו ומצפים לראות כיצד התהליך כולו שמתרחש נגד עינינו יביא בע"ה לגאולה השלימה במהרה בקרוב ממש, וכמ"ש חז"ל בניסן נגאלו ובניסן עתידים להיגאל.

מאידך גיסא מאחר שעידנא דריתחא בעולם אף אצלינו לצערינו, חייבים להרבות זכויות כדי להינצל מחבלי משיח ה"י.

וזכינו במכון למצוות לעסוק בריבוי זכויות בס"ד הן בפעילות אוצר בית הדין שנעשתה תוך מסירות נפש של צוות המכון ורבני המכון ובעיקר ע"י העומד בראש המכון הרה"ג רבי שניאור ז. רווח שליט"א שהתמסר לעניין זה כבר כמה שמיטות בכל נפשו ובכל מאוודו

כפשוטו, ובימים אלו אוצר בית הדין שע"י המכון מזכה את עם ישראל בחלוקת יין אוצר בית דין קדוש בקדושת שביעית בתחנות חלוקה בכל רחבי הארץ.

כמו כן כמידי שנה יוצא לאור מטעם המכון עלון הכשרות 'לאפרושי מאיסורא' ובו תמצית דיני ביעור ולוח זמנים מעודכן, רשימות מעודכנות של ירקות עליים בכשרות מהודרת של המכון, רשימת דגים מעודכנת, וכן חנויות בהם ניתן לרכוש דגים בכשרות מהודרת של המכון, סקירה צבעונית של שנת השמיטה, ועוד נושאים שונים לתועלת הציבור. העלון יחולק בכל רחבי הארץ לקראת חג הפסח הבעל"ט.

יה"ר שבזכות זיכוי הרבים והדקדוק בכשרות המאכלים, נזכה לאכול בקרוב מן הזבחים ומן הפסחים בב"א.

בברכה העורך

- ❖ תערובת דגים טמאים בדייג טרי
- ❖ כשרות הדגים לפסח
- ❖ טבלת נגיעות בדגים מעודכן – פסח תשע"ז

תערובת דגים טמאים בדייג טרי:

קיי"ל להלכה (יו"ד סי' קי"א) שדייג שעלו ברשתו דגים, וביניהם גם דג טמא, מותר לו למוכרו, יעו"ש. והנה במציאות ודאי שחלילה שבמקומות הכשרים יימכר כל דבר שאיננו כשר. אולם מה נעשה, ולעיתים בחנויות שמקבלים דגים ישירות מן הדייג, מגיעים דגים טמאים? וזאת יש לדעת שעל החוף נעשה מיון, אלא שהוא איננו מושלם. ולכן בכה"ג הוראותינו, שחנות או סניף שמעוניין לקבל דגי ים, שאת המשלוח יקבל המשגיח ויהיה נוכח במיון הנוסף הנעשה בחנות, כדי לוודא שכל דג שיימצא שאיננו כשר ייזרק לאשפה מייד. [וכל זאת למרות שבפועל כל העולים מן הים בתוך להקות הקטנים, לא תמיד הם ראויים לאכילה, לעיתים הם אף דגים מסוכנים למאכל, ולכן עובדי החנויות מצד עצמם זורקים זאת, אולם כדי שנצא מכל חשש, הנחינו את החנויות המיוחדות הללו לנהוג כאמור לעיל].

כשרות הדגים לפסח:

א. בדגים הקפואים המשווקים כפילה לעיתים מצויים תוספים. להבדיל מהדגים השלימים שבהם אין מצוי כלל תוספים להוציא מהדגים המתובלים שהחששות קיימות גם בדגים שלימים, אולם זה מצוין על גבי הדגים. וקודם שאפרט את החששות השונים, חשוב להבהיר, כי גם כאשר מצוין על גבי הדגים שיש אחוזה מים מסוימים, אין זה בהכרח נובע מתוספים, אלא זה תהליך של גלייזינג, כלומר הקפאה ושוב טבילה במים ושוב הקפאה, כך שהמים הם על גבי הדג. אולם מאידך כאשר רוצים שתהיה ספיחה של מים בבשר הדג אזי הדבר מתבצע באמצעות חומרים המסייעים לכך.

ב. בסוגי דגים המעובדים כפילה, ויש רצון שבשר הדג יספח מים, על היצרנים להכניס חומר נוסף כדי שהמים יספחו ויישארו בדג. ובדרך כלל החומר הוא מסוג של S.T.P.P [סודיום טרי פולי פוספאט – חומר מינרלי מן הטבע שכמות שהוא כשר לפסח ללא חשש]. התוספים חודרים אל הדג בדרך כלל באמצעות השרייה של הדגים בתוכם למשך זמן, ובשיטת שונות ומשונות. בנוסף קיימת שיטה מודרנית יותר של הזרקת החומרים לתוך בשר הדג, כעין הקיים בבשר, ומעטים המפעלים שמשתמשים בזה. מאידך קיימים תוספים נוספים המכילים חומרים שהם כבר זקוקים לכשרות לפסח כגון עמילן [הגם שבדרך כלל מקורו מתירס והוא קטניות. ולצורך פסח מחליפים אותו לעמילן שמקורו מטפויקה]. ויש שמשתמשים גם בטריסודיום סיטארט, מלח או סוכר ועוד חומרים מסוגים שונים.

ג. חשוב לציין, שבאמצעות המעבדות בארץ אפשר לגלות חומרי פוספאטים בדגים כגון S.T.P.P וזאת בעיקר בהסתמך על מציאת כמות המלחים הנמצאים ברכיב ה-

סודיום הנמצא בחומר זה. ובעקבות זה השתכללו המפעלים והחלו להשתמש באותו מוצר רק שהוא נקרא T.P.P כלומר ללא הסודיום, ובה יש קושי לגלות חומרים מוספים בשיטות בדיקות המעבדה הקיימים היום – והגם שחומר זה הם עם הסודיום והן ללא, הוא חומר כשר, מכל מקום חובת הזהירות וההתחממות ממול עבודת המפעלים מחייבת להיות מעודכן כל העת.

ד. בשנה זו להבדיל משנים עברו, כמעט אין בנמצא דגים משווקים עם תבלינים, וגם דגים ברוטב מרינדה אין כמעט בנמצא. – על בעיות הכשרות הרבות הקיימים בסוגי תיבלון הללו, ראה בעלון הכשרות מהשנה החולפת היו"ל ע"י המכון שהרחבנו על כך. וזאת יש לדעת שלהבדיל מהתוספים המבוארים בפסקה הקודמת שמצויים רק בדגי פילה בלבד. דגים עם תבלינים מצוי גם בדגים שלימים, כך שלשנה זו התוודענו לבעיה גם בדגים שלימים מה שלא היה בעבר.

ה. סוגי דגים שמצויים בהם תוספים מהסוג של פוספאטים הם, פילה סול מסין, פילה זהבנון, פילה מרלוזה מסין, פילה קוד, פילה הליבוט ועוד כיו"ב. בנוסף יש דגי פילה שמצופים עמילנים ובהם ודאי שיש צורך בכשרות לפסח, אך אין שיווק של מוצר זה ככשר כפי הידוע לי, וזה משווק בעיקר במדינות אסיה. [בשנה האחרונה בסין, לאחר שהתרגלו לעבוד בעיקר בפוספאטים בשיטת השרייה, שבדרך כלל אין בעיה באותם חומרים לא לפסח ולא לשאר ימות השנה, התברר שמספר מכונות הזרקה התחילו את פעולתם בכמה מפעלי דגים, בעיקר ראינו זאת בייצור דגי סלמון [שמלבד בעיית התולעים החמורה, יש בעיית התוספים], ובאצעות מכונת הזרקה מוסיפים חומרים נוספים, שבחלקם יש חששות לפסח, ועל כן חובה להקפיד על "כשר לפסח", וגם ועדי הכשרות אל להם להסתמך כבעבר שבדגים אלו אין חשש, עד שיתברר להם ששיטות העיבוד במפעל שעמו הם עובדים לא השתנה].

ו. פילה נסיכת הנילוס, רוב ככל המפעלים באפריקה מייצרים ללא כל תוספים ואין בהם כל חשש לפסח, מפעלים בודדים שמייצרים עם תוספים, הדבר ידוע היום לנותני הכשרות, והדברים מצוינים על האריזה, וייצור הדגים לפסח נעשים בייצור מיוחד לפסח.

ז. בדגים המיובאים מארגנטינה לא מצויים כלל סוגי התוספים למיניהם.

ח. דגי סלמון, הן המשווקים כשלימים והן כפילה, הם ללא חשש תוספים כלל משום סוג, להוציא השרייה של הדגים השלימים לאחר הוצאתם מן הכלובים בים, בחומר הקוטל בקטריות למשך כמה שניות. בדגי סלמון שלימים או פילה אין גם חשש בפועל היום לשימוש בחומרי צבע מכל סוג, הגם שיש ידע כזה ואולי גם שימוש בפועל.

ט. בפרוסות של סלמון מעושן, הדגים עוברים תהליך עיבוד. כאשר יש שני סוגים האחד בעישון קר והשני בעישון חם. כאשר עישון חם מכיל רכיבים נוספים אירומות, מלח וסוכר ועוד. ועישון קר מכיל בדרך כלל תוספת של מלח או סוכר או שניהם, וכמובן שבשני סוגי העישונים העישון נובע משבבי עץ, שהם נותנים את האירומה של העישון למוצר. למעשה כל דגים מעושנים שהם מעובדים זקוקים לכשרות לפסח. [ובעישון חם צריך כשרות גם מטעמים נוספים].

י. בדגים הטריים הגדלים כאן בארץ ישראל, המזון לדגים מוחלף לקראת הפסח וכמובן בתוך ימי הפסח, אולם גם דגים שנקנים כעת, הגם שהדגים ניוזנו מחמץ אין בעייה הלכתית. אמנם את בתי האריזה מכשירים ומקפידים על אי כניסת כל דבר אסור

החל מאחר פורים, וכל משלוח מוחתם בחותמת "כשר לפסח" וזה מחמת שאר שינויים שנעשו בכשרות לקראת פסח.

טבלת נגיעות בדגים מעודכן – פסח תשע"ו

שם הדג	ארץ ייצור	אופן העיבוד	רמת נגיעות	אופן הנגיעות	אופן הבדיקה והנקיון
אמנון	סין	פילה - וואקום/תפזורת	חזקת נקי	בחזקת נקי	בחזקת נקי
אמנון – מושט	בריכות גידול - ישראל	שלם, פילה, טרי, קפוא	מיעוט המצוי	בעיקר טפילים חיצוניים	רצוי להשתמש רק עם חותם המכון "נבדק – ללא טפילים" מטעם המכון
				[רוב הבריכות בא"י ב"ה מפוקחים ע"י מומחי המכון שמטופלים כראוי]	לחילופין ניתן להסיר את העור, ולראות באם מצוי נקודת פציעה בדג ולשרש אחריו כחצי ס"מ.
אמנון – מושט	אגם הכנרת	שלם / פילה	מיעוט המצוי	בעיקר טפילים חיצוניים - לא ניתן לפקח או לטפל באגם.	רצוי להימנע משימוש בדגים אלו. חובה לבדוק כל דג, ניתן להסיר את העור, ולראות באם מצוי נקודת פציעה בדג ולשרש אחריו כחצי ס"מ.
באס	בריכות גידול - ישראל	שלם, פילה, טרי,	מיעוט המצוי	בעיקר טפילים חיצוניים - לא ניתן לפקח או לטפל באגם.	רצוי להימנע משימוש בדגים אלו. חובה לבדוק כל דג, ניתן להסיר את העור, ולראות באם מצוי נקודת פציעה בדג ולשרש אחריו כחצי ס"מ.
באס	ים התיכון	שלם – טרי	לעיתים נגוע	לעיתים נגוע בראש ובחללים הפנימיים	יש להסיר את הראש, לפתוח את חלל הבטן להסיר את הקרום השחור תוך ניקוי היטב, ורצוי לגרד היטב את עור הדג.

שם הדג	ארץ ייצור	אופן העיבוד	רמת נגיעות	אופן הנגיעות	אופן הבדיקה והנקיון
בורי	בריכות גידול - ישראל	שלם, פילה, טרי,	מיעוט המצוי	בעיקר טפילים חיצוניים	רצוי להשתמש רק עם חותם המכון "נבדק – ללא מטעם טפילים" ממעם המכון
				[רוב הבריכות בא"י ב"ה מפוקחים ע"י מומחי המכון שמתופלים כראוי] ס"מ	להילופין ניתן להסיר את העור, ולראות באם מצוי נקודת פציעה בדג ולשרש אחריו כחצי ס"מ.
בורי	אגם הכנרת	שלם / פילה	מיעוט המצוי	בעיקר טפילים חיצוניים - לא ניתן לפקח או לטפל באגם.	רצוי להימנע משימוש בדגים אלו. חובה לבדוק כל דג, ניתן להסיר את העור, ולראות באם מצוי נקודת פציעה בדג ולשרש אחריו כחצי ס"מ.
ביצי דגים	מדגי בריכות/ כלובים	טרי/ קפוא	בחזקת נקי	בחזקת נקי	בחזקת נקי
ביצי דגים	מדגי ים	טרי/ קפוא	בחזקת נגוע	תולעי אניסאקיס על הקרומים ועל גבי הביצה ולעיתים רוב הטפיל חודר אל הביצה	יש להשתמש רק עם חותם המכון "נבדק – ללא טפילים" מטעם המכון
בקלה ים תיכוני	ים התיכון	שלם – טרי	לעיתים נגוע	לעיתים נגוע בראש ובחללים הפנימיים	יש להסיר את הראש, לפתוח את חלל הבטן להסיר את הקרום השחור תוך ניקוי היטב, ורצוי לגרד היטב את עור הדג.
בקלה מרלוזה	ארגנטינה	פילה ללא עור	לעיתים נגוע	יש חלוקה בין איזורי הדייג השונים ובין עונות השנה, ולעיתים הנגיעות מצויה ולעיתים בחזקת נקי	רצוי להקפיד ולרכוש רק עם חותם "נבדק – ללא טפילים" מטעם המכון

שם הדג	ארץ ייצור	אופן העיבוד	רמת נגיעות	אופן הנגיעות	אופן הבדיקה והנקיין
בקלה מרלוזה	ארגנטינה	פילה עם עור	פחות ממיעוט המצוי	חשש לטפילים שנכנסו מהעור ונמצאים בין העור לבשר. ולעיתים חשש לתולעי אניסאקיס ובפרט בתוצרת שנארזה באוניות	עדיף שלא להשתמש אלא עם חותמת "נבדק – ללא טפילים" מטעם המכון. הרוצה להשתמש יסיר את העור ויבדוק היטב מכל צדדי הדג.
בקלה מרלוזה	ארגנטינה	בקלה צעיר ללא ראש	חזקת נגוע	אניסאקיס בדפנות הבטן	נגוע מאד בחלל ובדפנות הבטן, ויש לנקות היטב ולהסיר את הקרום השחור.
בקלה מרלוזה	סין	פילה עם עור	חזקת נגוע	תולעי אניסאקיס בבשר	לא להשתמש נגוע מאד
בקלה מרלוזה	סין	בקלה צעיר ללא ראש	חזקת נגוע	אניסאקיס בבטן ובבשר	לא להשתמש נגוע מאד
בקלה מרלוזה	סין	פילה ללא עור	חזקת נגוע	אניסאקיס בבשר הדג	לא להשתמש אלא עם חותמת "נבדק – ללא טפילים" מטעם המכון.
ברבניה	תאילנד	פרוסות פילה עם עור	חזקת נקי	בחזקת נקי	בחזקת נקי
ברקודה	ים התיכון	שלם – טרי	לעיתים נגוע	לעיתים נגוע בראש ובחללים הפנימיים	יש להסיר את הראש, לפתוח את חלל הבטן להסיר את הקרום השחור תוך ניקוי היטב, ורצוי לגרד היטב את עור הדג.
דניס	טורקיה, ישראל, קפריסין מצרים ועוד	דגם שלם, פילה, רגיל/ מתובל	בחזקת נקי	בחזקת נקי	בחזקת נקי
הליבוט	כל המדינות	פרוסות ונתחים	חזקת נגוע	אניסאקיס בבטן ובבשר	אין להשתמש רק עם חותם "נבדק – ללא טפילים" מטעם המכון.
הרינג	סקנדינביה	שלם	חזקת נגוע	אניסאקיס בדפנות ובבשר	לא להשתמש נגוע מאד
הרינג	סקנדינביה	פילה [פרפר] דג שלם	מיעוט המצוי	אניסאקיס על ובתוך בשר הדג	לאחר העיבוד וחיתוך לפרוסות התירו מגדולי ישראל להשתמש בזה

שם הדג	ארץ ייצור	אופן העיבוד	רמת נגיעות	אופן הנגיעות	אופן הבדיקה והנקיון
הרינג	נורבגיה	פילה פרוסות ללא עור המעובד במיכון אוטומטי במפעל	חזקת נקי	עקב העיבוד בחזקת נקי	בחזקת נקי
זהבנון/פול וק	סין	פילה ללא עור	חזקת נגיע	אניסאקיס בבשר הדג	<u>עם עור אין להשתמש. ללא עור אפשר להשתמש רק עם "נבדק – ללא טפילים" מטעם המכון.</u>
טונה	כל המדינות	נתחים ופרוסות	חזקת נקי	עקב העיבוד בחזקת נקי	בחזקת נקי, *על פי פסק מורה דרכו של המכון הראש"ל הגר"ש עמאר שליט"א בחנויות שתחת כשרות המכון אין אישור לשווק את דג טונה "מרלין" מחשש ספק בסימני הטהרה של הדג
כסיף	בריכות גידול - ישראל	שלם, פילה, טרי,	מיעוט המצוי	בעיקר טפילים חיצוניים	רצוי להשתמש רק עם חותם המכון "נבדק – ללא טפילים" מטעם המכון
				[רוב הבריכות בא"י ב"ה מפוקחים ע"י מומחי המכון שטופלים כראוי]	להילופין ניתן להסיר את העור, ולראות באם מצוי נקודת פציעה בדג ולשרש אחריו כחצי ס"מ.
כסיף	אגם הכנרת	שלם / פילה	מיעוט המצוי	בעיקר טפילים חיצוניים – לא ניתן לפקח או לטפל באגם.	רצוי להימנע משימוש בדגים אלו.
					חובה לבדוק כל דג, ניתן להסיר את העור, ולראות באם מצוי נקודת פציעה בדג ולשרש אחריו כחצי ס"מ.
לברק	טורקיה [כלובים], סין [בריכות]	פילה, רגיל/ מתובל	בחזקת נקי	בחזקת נקי	בחזקת נקי

שם הדג	ארץ ייצור	אופן העיבוד	רמת נגיעות	אופן הנגיעות	אופן הבדיקה והנקיון
לברק	ים התיכון	שלם – טרי	לעיתים נגוע	לעיתים נגוע בראש ובחללים הפנימיים	יש להסיר את הראש, לפתוח את חלל הבטן להסיר את הקרום השחור ורצוי לנגרד היטב את עור הדג.
לוקוס	ים התיכון	שלם – טרי	לעיתים נגוע	לעיתים נגוע בראש ובחללים הפנימיים	יש להסיר את הראש, לפתוח את חלל הבטן להסיר את הקרום השחור ורצוי לנגרד היטב את עור הדג.
לוקוס	ספרד	שלם - טרי	בחזקת נגוע	ריבוי תולעי אניסאקיס בחלל הבטן	יש להסיר את הראש, לפתוח את חלל הבטן להסיר את הקרום השחור ורצוי לנגרד היטב את עור הדג. בדג קפוא שלא נוקה היטב, גם הבשר מתמלא בתולעים ויש להימנע משימוש בדג הזה.
מקרל	סקנדינביה	שלם	חזקת נגוע	תולעי אניסאקיס בחלל הבטן, בדפנות ולעיתים גם בבשר	יש לנקות היטב את חלל הבטן, ולהסיר את הקרום השחור לחלוטין, ועדיף להסיר את כל החלק הדק של הבשר שעוטף את בטן הדג
מקרל	סקנדינביה	פילה פרוסות	מיעוט המצוי	אניסאקיס על ובתוך בשר הדג	לאחר העיבוד וחיתוך לפרוסות התירו מגדולי ישראל להשתמש בזה [אולם מן הראוי שלא להשתמש בבשר העוטף את בטן הדג]
נסיכת הגילוס	אפריקה	נתחים ופרוסות	חזקת נקי	בחזקת נקי	בחזקת נקי
סול	הולנד	פילה עם עור לבן	חזקת נקי, לעיתים נדירות נגוע	לעיתים נדירות נגוע בבשר הדג בתולעי אניסאקיס	בחזקת נקי, ויש חוששים לבדוק ממול מקור אור

שם הדג	ארץ ייצור	אופן העיבוד	רמת נגיעות	אופן הנגיעות	אופן הבדיקה והנקיון
סול	סין	פילה עם עור לבן	חזקת נגוע	אניסאקיס בבשר הדג	לא להשתמש אלא עם חותמת המכון "נבדק – ללא טפילים" מטעם המכון.
סלמון [פלוביס]	נורבגיה/ צ'ילה	שלם, נתחים, פרוסות, מעושן ושן	בחזקת נקי מתולעי אניסאקיס, ס, ובחזקת נגוע על עור הדג	עקב שיטת הגידול נקי מתולעי אניסאקיס, מאידך על עור הדג מצויה כינה חיצונית, ולעיתים נחבאת בין הקשקשים	להפשיר, לשטוף, להבריז או לגרד את העור
סלמון [מהים]	סין/ ארה"ב/ קנדה/ רוסיה/ יפן	שלם, פילה, נתחים, פרוסות	חזקת נגוע	בחזקת נגוע הן בבשר הדג בתולעי אניסאקיס בחלק העוטף את בטן הדג, והן בכינה חיצונית המצויה על העור	עם עור אין כלל אפשרות לבדוק ולהסיר התולעים שבבשר. ללא עור אין שיטה בטוחה להסרת התולעים.
סרדין	ים התיכון	שלם – טרי	לעיתים נגוע	לעיתים נגוע בראש ובחללים הפנימיים	יש להסיר את הראש, לפתוח את חלל הבטן להסיר את הקרום השחור תוך ניקוי היטב, ורצוי לגרד היטב את עור הדג.
סרדין טבריה	אגם הכנרת	שלם – טרי	בחזקת נגוע	טפיל חיצוני	רצוי להימנע משימוש בדגים אלו. חובה לבדוק כל דג, ניתן להסיר את העור, ולראות באם מצוי נקודת פציעה בדג ולשרש אחריו כחצי ס"מ.
סרדינים	מרוקו	קפואים	לעיתים נגוע	בדגים קפואים המשוקים עם הראש, לעיתים נדירות מצוי טפיל אוכל לשון היושב במקום לשון הדג	יש לבדוק מדגמית שאין חשש לנגיעות זו, במידה ונמצא טפיל זה, יש להסיר את ראשי הדג או לבדוק כל דג
סרדינים	שאר מדינות	שימורים, מעושנים, תפוזרת	מיעוט המצוי	אניסאקיס בדפנות הבטן [הבשר נקי בד"כ]	חובה לגרד את דפנות הבטן ולהסיר את הקרום
סרדינים (כולל אנובי)	מרוקו/הודו	שימורים, מעושנים	חזקת נקי	בחזקת נקי	בחזקת נקי

שם הדג	ארץ ייצור	אופן העיבוד	רמת נגיעות	אופן הנגיעות	אופן הבדיקה והנקיון
פורל	בריכות נחל דן	שלם, פילה, טרי, קפוא	בחזקת נקי	בחזקת נקי	בחזקת נקי
פורל ים	ארגנטינה	שלם, פילה, נתחים	חזקת נגוע	אניסאקיס בבשר הדג	עם עור – אין כלל אפשרות לבדוק ולהסיר התולעים. ללא עור – אפשר להשתמש רק עם חותם "נבדק – ללא טפילים" מטעם המכון.
פלאונדר	הולנד	פילה ללא עור	חזקת נקי	עקב שיטת הניקוי בחזקת נקי	[לעיתים נדירות נגוע ויש חוששים לבדוק ממול מקור אור]
פלאונדר	הולנד	פילה עם עור	חזקת נקי	לעיתים יש כינה חיצונית על עור הדג, ללא אניסאקיס	להפשיר, לשטוף, להבריש או לגרד את העור, ויש חוששים לבדוק מול מקור אור לאחר הסרת העור
פלאונדר	סין	פילה	חזקת נגוע	אניסאקיס בבשר הדג	עם עור אין כלל אפשרות לבדוק ולהסיר התולעים. ללא עור יש להשתמש רק עם חותם המכון "נבדק – ללא טפילים" מטעם המכון.
פלמידה	ים התיכון	שלם – טרי	לעיתים נגוע	לעיתים נגוע בראש ובחללים הפנימיים	יש להסיר את הראש, לפתוח את חלל הבטן להסיר את הקרום השחור תוך ניקוי היטב, ורצוי לגרד היטב את עור הדג.
פרידה	ים התיכון	שלם – טרי	לעיתים נגוע	לעיתים נגוע בראש ובחללים הפנימיים	יש להסיר את הראש, לפתוח את חלל הבטן להסיר את הקרום השחור תוך ניקוי היטב, ורצוי לגרד היטב את עור הדג.
פרידה	מרוקו	שלם, טרי, קפוא	לעיתים נגוע	כינת טפיל אוכל לשון היושב במקום לשון הדג	יש לבדוק מדגמית שאין חשש לנגיעות זו, במידה ונמצא טפיל זה, יש להסיר את ראשי הדג או לבדוק כל דג

שם הדג	ארץ ייצור	העיבוד אופן	רמת נגיעות	אופן הנגיעות	אופן הבדיקה והנקיין
קוד - [בריכות]	נורבגיה, איסלנד	שלם, פילה, נתחים, פרוסות	חזקת נקי מתולעי אניסאקיס	לעיתים יש כינה חיצונית, ללא אניסאקיס	להפשיר, לשטוף, להבריש או לגרד את העור
קוד - [מהים]	כל המדינות	פילה	חזקת נגוע	אניסאקיס בבשר הדג	עם עור אין כלל אפשרות לבדוק ולהסיר התולעים שבבשר. ללא עור יש להשתמש רק עם חותם המכון "נבדק" - ללא טפילים" מטעם המכון.
קרפיון	בריכות גידול - ישראל	שלם, פילה, טרי, חי	מיעוט המצוי	בעיקר טפילים חיצוניים	רצוי להשתמש רק עם חותם המכון "נבדק" - ללא טפילים" מטעם המכון
				[רוב הבריכות בא"י ב"ה מפוקחים ע"י מומחי המכון שמוטולים כראוי]	לחילופין ניתן להסיר את העור, ולראות באם מצוי נקודת פציעה בדג ולשרש אחריו כחצי ס"מ.
קרפיון	אגם הכנרת	שלם / פילה	מיעוט המצוי	בעיקר טפילים חיצוניים - לא ניתן לפקח או לטפל באגם.	רצוי להימנע משימוש בדגים אלו. חובה לבדוק כל דג, ניתן להסיר את העור, ולראות באם מצוי נקודת פציעה בדג ולשרש אחריו כחצי ס"מ.
					רצוי להשתמש רק בחלק הגב או חלק הזנב של הדג
רוטברש/מ ורינוס/ לוטוס	איסלנד/ סין	שלם / פילה	חזקת נגוע	אניסאקיס בדפנות הבטן ולעיתים בבשר טפיל	רצוי להשתמש רק בחלק הגב או חלק הזנב של הדג
רוטברש/מ נטלה	איסלנד	שלם / פילה	חזקת נגוע	חיצוני+אניסאקי ס בבטן ולעיתים בבשר	אין שיטה בטוחה להסרת תולעים ואין להשתמש בדג זה

**בברכת פסח כשר ושמח
שניאור ז. רווח - ראש המכון**

מור"ר הגאון
רבי שלמה משה עמאר
שליט"א

הראשון לציון
ורבה הראשי של
ירושלים עיה"ק תובב"א

בעהית"ש, בחמישי בשבת שמונה ועשרים יום בכסלו "נר רביעי" התשע"ו.

לידידי וחביבי איש חי ורב פעלים, פרו קדש הלולים

הרב הגאון רבי יעקב רוחמקין שליט"א

עמוד הכשרות בעה"ק ירושלים ת"ו,

**שלום שלום בכפלים, וברכות משמים, ורוב נחת מלא חפניים, וברכה וחיים,
יחולו לראשו לעד אמנ.**

מכתבו הבהיר מיום כ' כסלו התשע"ו, בא לידי שלשום. ושאלת חכם חצי תשובה. והיא נוגעת לכלל הציבור, כת"ר דן בענין הפרשת חלה, במקומות שיש בהם אנפים רבים והעבודה מתנהלת בזריזות ובמרוצה, ואין המשגיח יכול להיות בכל מקום ומקום בכל עת, האם יש אפשרות ללמד את העובד שאינו בן ברית, להפריש מכל עיסה חלק שיהיה חלה, כפי שילמדוהו, ויניחנו במקום מוסכם, וירשום במדוייק מאיזה עיסה הפריש כל פעם ופעם, באופן שתהיה ידיעה ברורה לדעת כל חלה לאיזה עיסה היא שייכת, (אפשר להוסיף שתעשה ביקורת פתע כפעם בפעם שיהיה מצב של מירתת ולא ישנה), וכשהמשגיח מגיע לאותו אגף, הוא יקבע ויקרא בשם על כל חתיכה שהיא תהיה חלה על העיסה שממנה לוקחה, והעיסות עודן עומדות באותו אולם, ואפילו שמעבדין אותן, מ"מ הוה ליה מוקף. וציין להרמב"ם ז"ל בהלכות ביכורים (פ"ו ה"ו, וצ"ל הלכה י'), וז"ל שם, נכרי שהפריש חלה אפילו בא"י אינה חלה וכו' ע"ש, וכן בפ"ד מהלכות תרומות ה"א וה"ב, שאפילו תרם אין תרומתו תרומה, והוא מהגמרא במנחות (ס"ז ע"א).

והנה במסכת חלה (פ"ד מ"ו) תנן, נוטל אדם כדי חלה מעיסה שלא הורמה חלתה, לעשותה בטהרה להיות מפריש עליה והולך חלת דמאי עד שתסרח, שחלת דמאי נטלת מן הטהור על הטמא, ושלא מן המוקף. ע"כ.

ופירש הרמב"ם ז"ל שם, וז"ל: אומר בכאן שלוקח אדם שיעור מן העיסה והוא טהור ומצניעו, להיות חלה על עיסות אחרות שילוש מן הדמאי, אפילו יהיו אותן העיסות טמאות לפי שהעיקר אצלנו מה שזכר חלת דמאי ניטלת מן הטהור על הטמא ושלא מן המוקף. ואמר עד שתסרח, חוזר על כדי חלה שהוציא בטהרה, לפי שהוא מפריש עליה עד שתסרח ותפסד ולא תהיה ראויה לאכילת אדם. עכ"ל.

והדברים מבוארים ומבוררים יותר בדבריו שביד החזקה (כפי שהיה רגיל מור"ר הגאון האמיתי בעל משנת יעקב, לומר בשם רבו בעל אבן האזל, שהרמב"ם הוא לא רק פוסק הלכה, אלא גם מלמדנו להבין סוגיית הגמרא), והוא בהלכות ביכורים (פ"ז הי"ג) וז"ל, עושה אדם עיסה טהורה ואינו מפריש חלתה, ומניחה או מניח מקצתה להיות מפריש עליה והולך חלות של עיסות אחרות, ואפילו נטמאו העיסות, עד שתיעשה העיסה שהניח כולה חלה ויתננה לכהן, והוא שלא תפסל מאוכל אדם, אבל משתסרח אינו מפריש עליה, בד"א

בשהיו אותן העיסות שמפריש עליהן, ספק אם הורמה מהן חלה או לא הורמה, שחלת דמאי נטלת מן הטהור על הטמא לכתחלה ושלא מן המוקף. עכ"ל.

והנה בנידוננו אין מדובר בחלת דמאי, אלא כל העיסות נילושו זה עתה וברור לנו שעדיין לא הורמה מהן חלה, וע"כ א"א להפריש עליהן שלא מן המוקף, וא"א לומר שחלה של עיסה זו תהיה בעיסה שייחדתי להפריש עליה, אלא בעיני שהחלה תהיה כאן באותו חדר שהעיסה נמצאת בו, כדי שיהיה מן המוקף.

ועיין במהר"י קורקוס ז"ל שם, שכתב ומפרש רבינו דהכי קאמר, שיכול אדם ליקח מעט מן העיסה ולהניחה להיות מפריש עליה והולך על עיסות אחרות. ובודאי דה"ה ללוש עיסה לכך אם ירצה, וע"ש שהזכיר את פירוש רבינו שמשון והרא"ש שפירשו בדרך אחרת דמירי שלש העיסה בעריבה שהיא טבולת יום, ע"ש. וכתב, ומ"מ לגבי מפריש עליה נראה שיודה לדברי רבינו. וע"ש באורך.

וא"כ חזינן דיכול ליחד עיסה לקבוע עליה שם חלה על עיסות אחרות, אלא דבכה"ג שהיא חייבת חלה בודאי ולא מספק, בעיני שיהיה מן המוקף. וע"כ כיון שמניחים מכל עיסה חתיכה בשביל החלה, ואח"כ בא המשגיח וקובע שחתיכה זו תהיה חלה לעיסה פלונית, בודאי מהני, ואין ההרמה קובעת, לומר שצריך שהוא עצמו יפריש ויריס החלה מתוך העיסה, שהרי במשנה זו הוא עושה עיסה אחרת ומניחה ומפריש ממנה על עיסות אחרות, והרי זה בודאי לא מפרישה מתוך העיסה, רק אומר שהחלה של עיסה זו תהיה בעיסה ההיא, ובדמאי מהני אפילו שלא מן המוקף, ואעפ"י שאיננה כאן בכלל, וכאן צריך להיות מן המוקף, אך לא צריך שהוא יפריש ויריס בעצמו את החלק שמיחד לחלה, מתוך העיסה, וע"כ אפילו שהגוי הוא שהריס חתיכה המיועדת לחלה והניחו בצד, אין לחשוש שהרי תרומתו אינה תרומה וחלתו אינה חלה אפ"י בדיעבד, ואפילו התכוין לשם חלה לא מעלה ולא מוריד, אפילו אם הגוי היה מתכוין בזה לשם חלה אינו כלום, וק"י בזה אשר בכלל לא מפרישו לחלה, אלא מפריש חתיכה ומניחה כדי שהמשגיח יקבע עליה שם חלה, ורושם לאיזה עיסה זה שייך, כדי שיקבע המשגיח שחתיכה של בצק זו תהיה חלה על עיסה זו.

ובאמת גם אם המשגיח יקח בצק שיש בו שיעור להרבה חלות, ויאמר הרי זה חלה עבור כך וכך עיסות, והם כולם נעשים באותו אולם, באופן שכולם הוו מן המוקף מהני, אלא שאז צריך לראות אם כל העיסות הן מאותו מין שאפשר להפריש מזה על זה, ועיין מזה להלן בעה"ז.

והלום ראיתי בשו"ת אחיעזר חיו"ד (סימן ל"ז) שנשאל על מי שקונה מצות אפיוות מהמאפיה, שהם לא מפרישים חלה, אלא כל אחד מפריש חלה לעצמו על המצות שקנה, והמקור חיים (סי' תנ"ז סק"ב) חושש שמא אחד מהקונים הפריש חלה ממצות (שלו) שבאו מעיסה זו, וממילא נפטרה כל אותה עיסה, וזה שקונה עתה ומפריש על המצות שלו מן המצה שבידו. יש אפשרות שמצה זו שמפריש ממנה היא מאותה עיסה שכבר נפטרה מחיוב חלה ע"י הראשון, ואפשר שמצות אחרות שבידו באו מעיסה אחרת, ונמצא שהוא מפריש מן הפטור על החיוב. וע"ש שכתב שלפני הפסח יכול לתקן הענין שילוש עיסה אחרת, ויפריש ממנה.

והגאון אחיעזר כתב, שהגאון מוהר"ל צינץ הקשה על המקור חיים מסברא, ועוד שהמ"צ דוילנא הרה"ג ר' איסר ז"ל הביא ראיה נגד המקור חיים, מהמשנה דפ"ד דחלה מ"ו, (היא המשנה הנ"ל), דנוטל אדם כדי חלה מעיסה וכו'. וכתב דזה מבואר דמפריש כמה פעמים מעיסה זו שמניחה על הפרשת חלה, ואם איתא כדברי המקור חיים, כיון שהפריש פעם אחת מעיסה זו אף שנתכוין שלא לפטור העיסה, ממילא נפטרה העיסה, ומה שמפריש

אח"כ, הו"ל מן הפטור על החיוב. אלא ע"כ צ"ל דכיון שמפריש מעיסה זו חלה, הוי כמו שמתכוין שלא לפטור העיסה, ואינה נפטרת בכה"ג.

עו"כ דלכאורה י"ל דכמו שיכול להפריש כל העיסה הזאת בב"א על העיסות האחרות, ה"נ יכול לקרוא שם לעיסה שתהיה חלה שאני עתיד להפריש אח"כ, דבדרבנן יש ברירה. וא"כ הוברר למפרע שקורא לה שם לכל העיסה חלה, וכמו שיכול לקרא שם ולהפריש כל העיסה הזו חלה על כל העיסות, ה"נ יכול לקרא לה שם חלה באופן שיהיה כל חלק וחלק שבה חלה על עיסה אחרת, (כנראה שמתכוין שזה מועיל גם להמקו"ח, ממה שהוסיף וכתב), ודוקא להפריש חלה ולהניח העיסה טבל שמכוין שלא לפטורה, לא מהני לדעת המקו"ח, אבל להפריש עיסה לחלה, שיהיה כל חלק וחלק שבה חלה לעיסה אחרת בזה מהני, דמאי נפ"מ בין אם עושה כל העיסה חלה בב"א, או שקורא לה שם חלה מה שיהיה עתיד להפריש ממנו על שאר העיסות, ואפי' אם שאר העיסות עדיין לא מוגלגלות, מהני קריאת שם כיון שבידו ללוש ולגלגל, וכמו שכתבו התוספות (נזיר די"ב).

וע"ש במ"ש דלפירוש הר"ש והרא"ש במשנה הנ"ל, א"א לקרא שם על העיסה על מה שיפריש אח"כ. ע"ש.

ובסוף דבריו כתב בזה"ל: מ"מ מפשטות הדברים מבואר דיכול להפריש מעיסה אחת חלה על כמה עיסות בכל גווני, אפילו שלא יתנה שאני עתיד להפריש, כיון דמכוין שלא לפטור מהני. עכ"ל.

העולה מן הדברים שלדעת הגאון אחיעזר ע"ה, אפשר להפריש מהעיסה חתיכה אחת גדולה, או ללוש עיסה גדולה, וליחדה להפריש עליה חלה בשביל כמה עיסות, רק שיכוין (או יתנה בפירוש) שלא לפטור אותה עיסה. ויפריש עליה כפי השיעור שיש בה, שאם יש בה עשרה שיעורים של חלה, יכול לתקן בה עשר עיסות, וכמו שמשמע מלשון הרמב"ם ז"ל שכתב: להיות מפריש עליה והולך חלות של עיסות אחרות וכו', עד שתעשה העיסה שהניח כולה חלה ויתננה לכהן, עכ"ל.

והנה לפי זה יכול המשגיח לקחת חתיכה גדולה מן העיסה, שיש בה שיעור של כמה חלות, כפי החשבון של העיסות שעושים שם, ויתנה שכל עיסה שיעשו תהיה חלתה כשיעורה בתוך העיסה שהנחתי במקום פלוני, אלא שיש בזה חששות אחרות וכמו שכתב הגרשז"א במנח"ש, וכדלהלן. ועל כל פנים במה שמפרישים שיעור חלה מכל עיסה ומניחין בצד, עד כי יבא המשגיח ונקראה בשם, בזה אתי שפיר אליבא דכולי עלמא. ואין מניעה להפריש חלה בדרך זו.

ובני הרה"ג ריש"י שליט"א, הראני שבמנחת שלמה ח"ג (סימן קנ"ג עמוד רי"ג) כתב להגאון בעל האחיעזר ע"ה, בענין זה, והקשה על מ"ש באחיעזר שם, דמהני קריאת שם מעכשיו על מה שיתגלגל אח"כ, ולא חשיב דבר שלא בא לעולם, משום שבידו לגלגל. ע"כ. ותמה עליו איך תחול החלה למפרע על עיסות שלא נתגלגלו, דגם אם נאמר דקריאת שם של עכשיו שפיר מהני על אח"כ לכשיתגלגל, ולא חשוב כדבר שלא בא לעולם. מ"מ איך אפשר שתחול שם חלה למפרע, כשאז עדיין העיסה לא היתה כלל בעולם, שלגבי חלה כל החיוב מתחיל רק משעת גילגול, שהקמח מיקרי פטור גמור. וגם איך יחול למפרע והלא אין שיריה ניכרים, כיון שעדיין לא באה לעולם, ואעפ"י שיש ברירה בדרבנן, שאני היא דלוקח יין מהכותים, דמיד שאומר שני לוגין שאני עתיד להפריש יהיו תרומה, רשאי לשתות מיד, ותיכף יש שירים ניכרים, מה שאין כן הכא, וע"ש שהאריך בזה, וכתב דזה דומה למפריש מן התלוש על המחובר, דאינו כלום, ולא מהני אלא לכשיתלוש, וזה שעודנו קמח

הו"ל כמחובר. ע"ש. [והתוספות דניזר (י"ב ע"א ד"ה מ"ט) שהקשו והא מעשים בכל יום שאשה אומרת לחברתה, לושי לי קמח והפרישי חלה עבורי, וגם תלמידים של בית רבן אומרים כן, ואיך נעשה שליח והא בשעה שעושה אותה שליחה, היא בעצמה לא היתה יכולה להפריש חלה מקמח זה, שאינו בר חיובא שאין מפרישין חלה מקמח. ואומר ר"ת דיש בידה להביא עיסה מגולגלת, ולומר עיסה זו תהא חלה על קמח לכשיהיה נילוש. ודברים שבידה קיימים, דאין זה דבר שלא בא לעולם, כיון שבידה ללוש ולגלגל העיסה, קרוי שפיר בא לעולם, שבידה לעשות, כדאמרינן בקידושין (ס"ב ע"ב) פירות ערוגה זו תלושה יהא תרומה על פירות ערוגה זו מחוברת לכשיתלשו, ונתלשו דבריו קיימים, דבידו לתולשם ואינו מחוסר מעשה, וכו' ע"ש. הנה בכל זה מדובר שתחול החלה לכשיתגלגל הקמח ויהיה לעיסה, אבל למפרע לא יתכן, דעדיין הוא קמח].

ובאות ד' שם, כתב להסתפק בכונת המקור חיים דאפשר שכונתו היא, דכיון שהתורה חיובה דין חלה רק בשעת הגלגול, ואז היתה כולה גוף אחד וממילא יש רק חיוב אחד ג"כ, וע"כ כשמפריש מפריש על כולה, וכבר נפטרה כל העיסה, ושוב כתב דזה לא ניתן להאמר, ע"ש.

ואח"כ כתב (בד"ה והנה), שלפני שלש שנים אירע לו בתוך ביתו, שלקחו שתי מצות מהתנור והוא (הגרשז"א) הפריש מהם חלה בברכה, כיון שנתחייבו בחלה ע"י צירוף בכלי, ואח"כ נאמר לו שהמנהג שלא מברכים, ואחד המוצי"ם אמר לו שבכה"ג שקונים מצות פחות מכשיעור, חוששים לדעת המקור חיים ויגע ולא מצא טעם למנהג זה. וע"ש.

והנה גם לפי השגתו של המנחת שלמה, לא תועיל קריאת שם של עכשיו למפרע וכנ"ל, ואולם בנ"ד אין בזה בעיאי, שבכל פעם מפרישים מתוך העיסה שהיא כבר התגלגלה, רק שלא קורא לה שם, מאחר שהנכרי לא יכול לתרום, ומניחה עם סימון ברור לאיזו עיסה היא שייכת, עד שיבא המשגיח ויקרא לה שם, והעיסה מוכנה ומגולגלת, ובודאי דמהני לכז"ע. ועדיין צריך להתייעץ איך נעשה שיהיה מן המוקף, ועיין להלן בזה.

[המשך בגיליון הבא בע"ה]

הרה"ג
רבי שניאור ז. רווח
שליט"א

רב במ.א גזר ויו"ר המכון
למצוות התלויות בארץ

בדין עיסה העשויה ליחלק לאשה בביתה באופן שלא יבוא לידי צירוף לאחר האפיה

אור ליום שישי ג אד"א תשע"ו – כאן מדריך שבספרד
ליל ההילולא למורנו רה"י הגאון רבי אלעזר די אבילא זיע"א

לכבוד

הרה"ג רבי **רונן חג'בי** שליט"א
מעידה"ת בני ברק יע"א
שלום וברכה!

קיבלתי את שאלות כבודו, על שני המקרים הבאים, וכבר שוחחנו כמה פעמים בטלפון אודות חובת הפרשת חלה באופנים אלו. והאופנים שכבודו ציין הם, האחד באופן שאתה מכין 2 ק"ג בצק עבור פיתות, וק"ג אחד אתה אופה במקום, ואת הק"ג השני אתה מכניס למקפיא ואופה למחרת, אלא שביום המחר כאשר אתה אופה את הקילו השני, כבר לא נותר מאומה ממה שאפית אמש, ועל כך כבודו שאל אם יש לחייב בהפרשת חלה בכה"ג. והאופן השני ששאל כבודו, שאמנם כבודו אופה הכל באותו יום, אלא שהמנהג אצלכם לישב כולם יחד, וכל פיתה חמה יוצאת נאכלת מייד, כך שלעולם אין צירוף של מיני מאפה כשיעור.

וכתבת בתמצית ובכמה תיבות שלכאורה מדעת כל האחרונים נראה, דהא שכיום למרות שאופים שיעורים קטנים מכל מקום מתחייבים בהפרשה ומפרישים בברכה, זה מפני שבסוף יכול לבוא לידי צירוף, אולם בכה"ג של נידו"ד שלעולם לא יבוא לידי צירוף, יש לדון כיצד יש לנהוג הלכה למעשה? עכת"ד.

ואכן שאלת חכם חצי תשובה, שהנה דין ידוע ומפורסם הוא שיש לחלק בין אשה לבין נחתום בהאי דינא של עיסה העשויה ליחלק, ומקור החילוק הוא במשנה מס' חלה (פ"א מ"ז), ואכן להלכה כתב רבינו הרמב"ם (פ"ו הי"ט) וז"ל: "העושה עיסה לחלקה בצק פטורה". וכ"ה לשון הטור והשו"ע (שם סע' ב). ובהמשך כתבו על דין הנחתום. והנה בירושלמי על המשנה שם שנינו את דברי ר' יוחנן, "שכן העושה עיסה ע"מ לחלקה בצק פטורה מן החלה", ע"כ. ומכאן פסק הרמב"ם את הדין להלכה. אלא שרבינו הראב"ד משיג על הרמב"ם שם וסובר שכששאה אחת עושה ע"ד לחלק חייבת שמא תימלך ולא תחלק, וראייתו מהירושלמי (פ"א ה"ד) באותה אשה שעשתה עיסה ע"מ לעשותה אטרי, וחייבו

אותה להפריש שמא תימלך ותאפה כשיעור, א"כ ה"ה הכא. אלא שבתו"ד מבואר שמודה שלר' יוחנן פטורה, אלא שהוא פסק כר"ל בזה. ורבינו הרשב"א בפסקי חלה (שער ב) הביא את שתי הדעות. וכאמור להלכה פסקו רבותינו הרמב"ם והטוש"ע שפטורה, וכ"כ בביאור הגר"א (סי' שכו סק"ז) וז"ל: "הראב"ד יחידאה, וחלקו עליו הכל, קדמאי ובתראי". ועל הקושיא מהירושלמי הנ"ל תירץ הכס"מ שם שלא חיישינן שמא תימלך אלא כאשר כבר נמלכה על קצת, חיישינן שמא תוסיף ותימלך עד כשיעור [ולפי זה לכאורה עולה שכשעשתה עיסה על דעת לחלק את כולה לאחרים, ונמלכה והשאירה לעצמה פחות מכשיעור, תצטרך להפריש], וע"ע בביאור הגר"א שם.

אלא שכל ד"ז כמבואר בלשון הרמב"ם שהיינו לחלקה בעודה בצק, ומבואר שכשדעתה לחלק לאחר אפיה חייבת, הגם שלשון סה"ת והסמ"ג הוא שחייבת היכא שדעתם לאכול כאחד, ומשמע שגם כשדעתם לחלק אחר אפיה פטורה אם לא אוכלים ביחד, אך כבר כתבו הרשב"א והב"י וכ"ה בעוד נוספים שלשון זה הוא לאו דווקא, אלא כל שדעתם לחלק אחר אפיה חייבת. וכן מוכח לשון השו"ע (שם סעי' ב), וכ"כ בביאור הגר"א (סוף סק"ז).

ודנו הפוסקים האם פטור על מנת לחלק נאמר גם באשה שמגלגלת על דעת לחלק לעצמה לעיסות קטנות שבכל אחת אין שיעור, או שלא נאמר פטור זה אלא כשדעתה לחלק לנשים אחרות, אבל מה שמחלקת לעצמה אינו נקרא מחולק [ודע שהמחלקת לבני ביתה הסמוכים על שולחנה דינה כמחלקת לעצמה ולא לאחרים, וכך מבואר בדרך החיים (סי' נד ס"ק ב) יעו"ש, ולכאורה הוא הדין לאורחים המתארחים על שולחנה, וראה בזה עוד לקמן]. והנה מלשון הירושלמי וכן מלשון הרמב"ם והטוש"ע שכתבו בסתם שע"ד לחלק פטור, וסתמו דבריהם ולא פירשו שפטורה מהפרשה רק אם דעתה לחלק לאחרים, לכאורה משמע שעל מנת לחלק יהיה פטור אפילו אם דעתה לחלק את העיסה לעיסות קטנות לצורך עצמה [אלא שלמעשה אין זה מוכרח, כי אפשר שהיה פשוט להם שרק לאחרים איירי, אולם אכן יש שכך כתבו לדייק בדעת הרמב"ם והשו"ע שמשתימתם עולה שה"ה באשה לעצמה שפטורה, וכ"כ בדברי חמודות הנז' להלן, וכן בתפארת למשה הנז' להלן, ובעוד אחרונים]. ובאמת בתוס' עמ"ס ברכות (דף לז ע"ב ד"ה לחם) הביא מרבינו יחיאל שהסתפק על וירמישיש (כעין איטריות), שמא יהיה פטור, כיון שפעמים אין שמים שיעור חלה בקדירה אחת, ע"כ. אם כן הוא הסתפק גם באשה לעצמה, שיש צד לפטור מחמת שיש לזה דין על מנת לחלק. וכן לכאורה משמע בדעת הראב"ד בהשגתו על הרמב"ם הנז' לעיל, יעו"ש. וכן סובר רבינו שמחה, מובה הג' מיימוניות ס"ק יד, וז"ל: "לא תימא דווקא לחלקה בצק בין שתי נשים, אלא אפילו לחלק לעצמו, או אפילו לעשות ממנו בציקות קטנות פטורות עד שלא יצרפם בתנור...". גם במהר"י קורקוס הביא את דעת הסוברים כן, ולמד כך גם בר"ש וברא"ש, ובצד אחד רצה לומר כן גם בדעת הרמב"ם, יעו"ש, [וראה עוד במהרי"ק על הר"מ (פ"ו הי"ט) במש"כ בסוגריים ער"ש ורא"ש. וראה עוד מש"כ בפ"ז ה"ח להוכיח שכן היא דעת הר"ש]. וכן דייקו בתשובת בית אפרים (יו"ד סי' סט), ובביאור הגר"א (סי' שכו סק"ז) גם דייק כך מלשון התוס', והוסיפו שכ"מ בירושלמי ובעוד ראשונים ופוסקים, ע"ש.

אלא שעל שיטה זו הרבו האחרונים להשיב א"כ היאך זה שמנהג ישראל הוא שאין אופות הנשים את כל העיסה כאחת, אלא מחלקות לעיסות קטנות, ואעפ"כ נוהגות להפריש חלה בברכה. ועוד, מאחר שהעיסה מתחייבת בשעת גלגול, ודעתו לעשותה לחם, למה יפטר [קושיית מהר"י קורקוס, ולפי קושייתו צ"ל חייב מדאורייתא]. ועוד הקשו קושיות נוספות, וע"כ כתבו הלכה למעשה שגם ע"ד לחלק לעיסות קטנות חייבת בחלה כל שזה לעצמה. וכ"כ המהר"י קורקוס שם שאין פטור ע"מ לחלק אלא לחלק לאחרים, אבל לחלק לצורך

עצמה אינה פטורה, ולפי"ז חייבת מדאורייתא. ובדרך זו כתבו גם הלבוש, הדרושה, הב"ח, הש"ך סק"ה ובביאור הגר"א סק"ז. [וראה בצל"ח בברכות שם שדחק ליישב את דברי התוס' בברכות לשיטה זו]. ועוד ראה בשנות אליהו להגר"א על המשנה בחלה (פ"א מ"ז) שהוסיף עוד ראייה שבמחלק לעצמו אין פטור של ע"מ לחלק, והוכיח מדין ריקי נזיר, שהגם שמעשרון אחד [שהוא שיעור חלה] עשו ג' ריקי, ולהדיא שם שחייב בחלה באופנים מסוימים, מוכרח שגם שבמחלקת לעצמה חייב, והוסיף שכן פסקו כל הגאונים, וכן נהגו אבותינו ואבות אבותינו, להפריש חלה בשבתות ויו"ט, וכ"כ סה"ת, סמ"ג, סמ"ק, מרדכי ושאר פוסקים, והוא תמה שם מה היה כלל הספק של רבותינו בעלי התוס', עכ"ד. [ובהגה' מהרב פרנקל על שנות אליהו, כתב לנסות וליישב שתוס' איירי קודם גלגול, אלא שביטל דעתו לפני הבנת הגר"א בתוס', ויל"ע בדבריו, ואכמ"ל].

הנה עד כאן נראה דעת רבותינו, שכל ענין של עשויה להיחלק רק כשזה לאחרים ולא לעצמה [ובש"ך הנז' כתב זאת כדין פשוט יעו"ש]. אלא שבאחרונים מצינו שכתבו להקשות על חילוק זה שהרי בתוס' הנז' לא משמע כך אלא דפליג על זה, והביא דבריהם הפתחי תשובה (על השו"ע בס"ק ב), כאשר בתחילת דבריו הביא את דברי הלבוש והדרושה והב"ח דדוקא אם רוצה לחלקה לאנשים הרבה אבל בשביל שהוא מחלק לעצמו לא מקרי עושה לחלק. והביא שבתשובת בית אפרים (חיו"ד סי' סט) הקשה שמדברי התוס' בברכות הנז' לעיל, מבואר דליתא לחילוק זה. ושוב הביא את דברי המעדני מלך על הרא"ש (בדפוסים שלפנינו מופיע בדברי חמודות על הרא"ש בהל' חלה בס"ק כ) שכתב, שדוקא אם מחלקת את הבצק ואין בדעתה לאפות הכל עכשיו, אלא מסעודה לסעודה [כלומר שהאפיה לא תהיה באותו זמן, אלא מסעודת שחרית לערבית או מיום ליום שלאחריו כמבואר שם], אז נקרא על מנת לחלק, אבל אם חילקה את העיסה, על מנת לאפות הכל מיד, אין זה נקרא עשויה לחלק. ובספר תפארת למשה (יו"ד סי' שכו) כתב לדחות את דברי המעדנ"מ כיון שמתוס' לא נראה כדבריו, וכן מדברי הבית יוסף בדעת התוס', יעו"ש. ובסוף דבריו הביא שהבית אפרים גופיה כתב לבאר, דדוקא אם דעתו לחלקו באופן שלא יבואו אח"כ לידי צירוף לעולם שאז היא חלוקה המתקיימת פטורה, ואין חילוק בין איש א' לאנשים הרבה, אבל אם דעתו לצרפה בעת אפיה, ורודים ונותנים לסל אחד ואין חלוקת הבצק הזה סופה להתקיים, לא מקרי עושה לחלק, עכ"ד. כלומר נראה דס"ל להבית אפרים שצריך גם שתהיה דעת האשה לצרף אח"כ וגם בפועל תרדה ותתן בסל אחד. אלא שעל כגון זה אני אומר פוק חזי מאי עמא דבר, הרי הוא בא ליישב מנהג העולם, ובפועל מנהג העולם שאופים לחמים קטנים, ולא מקפידים לצרף הכל בסל אחד אחר כך, וגם ברקיקי נזיר, מי מצינו שחייב לאחר אפייתו לשימם בסל אחד, ועדיין לענ"ד מנהג העולם לא התיישב לדבריו.

ובאמת שמצאתי שרבינו הצ"ח כתב להדיא שאין צריך צירוף בפועל, רק שזה יהיה אפשרי להצטרף, ודבריו הם על הסוגיא במס' ברכות (דף לו ע"ב בד"ה לחם העשוי לכותח), כאשר בתחילה הביא מדברי הלבוש והש"ך שחילקו בין אשה לעצמה או לאחרים, אך כתב שמדברי רבינו יחיאל לא נראה כך וזהו מה שהוא הסתפק שם בתוס', ועוד הביא את דברי המעד"מ, ובהמשך כתב בזה"ל: "ועוד נלע"ד לקיים דברי הלבוש והש"ך, דר' יוחנן בירושלמי מייירי דוקא בעושה עיסה לחלקה בבצק לאנשים הרבה, ואעפ"כ יבואו דברי רבינו יחיאל על נכון, כי אומר אני שהפרש בין מחלק לאנשים הרבה למחלק לעצמו, כי החילוק לאנשים הרבה היא כריתות ששוב לא יבואו לצרף, משא"כ המחלק עיסתו לעצמו כיון שאפשר שיבוא גם אח"כ להצטרף יחד אפ"ל הוא מחלקם לאפותם בתנורים הרבה,

הלא אפשר להם גם אחר האפיה לבוא לצירוף סל, לכן גם עתה אין החילוק מוציאם מידי חיוב חלה. אבל אלו הוירמשייש שמבשלים בשתי קדירות, ועיקר חיובם בשעה שהם עיסה וכמו שכתבו התוס' שחלה עיקר בשעת עיסה, ואף שעושה אותם אח"כ סופגנין לא איכפת לן לענין חלה, אבל זה שעושה וירמשייש ודעתו לחלקם, וא"כ אין ראוי שיתחייבו עתה אלא מכח שגם לסוף יכולים להצטרף הכל, ואלו שלבסוף כבר הם סופגנין אם לא נתחייבו עתה לא נצטרפו בסוף, ולכן הדין בזה כמו העושה לחלק לאנשים הרבה". הרי לך להדיא שגם כאשר ניסה ליישב ולשלב את דברי רבינו יחיאל עם דברי הלבוש והש"ד, מכל מקום כתב שדי בזה שיכול לבוא לידי צירוף ואין צריך מחשבה להדיא לעשות כך, אלא שבפועל תישאר האפשרות לעשות זאת. וכ"כ מרן החזו"א (ליקוטים סי' ב ס"ק ב-ג), שאין צריך מחשבה בהדיא לצרפם, אלא כל שאין עתיד מבורר של פטור, הרי זה חייב בהפרשת חלה.

ועוד מצאנו ביאור נוסף בחזו"א (הנז' לעיל), שעושה לחלק פירושו שמחלק ומקפיד על התערובת אחר החלוקה, כגון שדעתו לעשות חלק בדפוסים מיוחדים, או למשוך את פני מקצתם בביצים ובשמן, אך אם אחר החלוקה אינו מקפיד על התערובת, וכל מה שהאשה מחלקת זה משום שהיא רוצה בפיתין קטנים, אין זה נקרא עשויה לחלק, ואין הבדל אם מחלק לאיש אחד או לב' אנשים, ועיקר החילוק בין מקפיד ללא מקפיד. [ומדברי החזו"א הללו עניתי בזה לשואל אחד, ששאלני על מקרה שהם רגילים לאחור הלישה לחלק את הבצק לשני חלקים וחלק אחד מוסיפים לו שוקולד והחלק השני מוסיפים שמן ועושים ממנו כובאנה, והשיבותי לו שבזה גם לדעת החזו"א, כיון שסוף דבר שמקפידים לבל יתערב בסופו של תהליך יהיה חשוב כעשוי לחלק (וזאת מלבד שעיסה כובאנה נחשבת כבישול בזיעה שהכלי סגור ויש בו גם ריבוי שמן, ויש מקום לפוטרה כלל)].

הראית לדעת, כי למעשה רוב מנין ורוב בנין מהפוסקים ס"ל שבאשה לעצמה אף אם היא מחלקת לפיתין קטנים שאין בהם כשיעור לא אמרינן שחשיב עשויה להיחלק. והגם שהמעדנ"מ והבית אפרים כתבו שהדברים נדחים מדברי התוס' בברכות הנז', מכל מקום למעשה דברי רבינו יחיאל אינם אלא בגדר ספק ולא ודאי וכפי שהוא עצמו כתב שם, ועוד שדעת התוס' עצמו שבכה"ג חייב בחלה, רק שהביאו את דעת רבינו יחיאל שהוא הסתפק. ועוד שכבר כתבו רבותינו האחרונים שכך הוא המנהג, ומהטעם שבאשה לעצמה אין דין של עשויה להיחלק, ואמנם המעדנ"מ והבית אפרים כתבו טעמים אחרים, אולם כאמור לכוארה גם דברי המעדנ"מ שחילק מסעודה לסעודה או בב"א, גם נסתר מדברי רבינו יחיאל, והכרעה של הבית אפרים שצריך צירוף בפועל גם מוכרח מהמנהג שלא כדבריו, שהרי מנהג כל הדורות לחייב בחלה ובלי להכריח שיעשו אח"כ צירוף סל. ואמנם היה אפשר לבאר כצל"ח שדי שאפשר להצטרף ולא צריך צירוף בפועל, אלא שלענ"ד קלה כמות שהיא, נראה עיקר כדעת רוב מפרשי השולחן ערוך, והם רבותינו המהר"י קורקוס, הלבוש, הדרישה, הב"ח, הש"ד, הגר"א סק"ז. שכתבו שלא נאמר כלל דין של עשויה להיחלק אלא בעודה בצק לאחרים ולא לעצמה ובכה"ג כלל לא נאמר דין עיסה עשויה ליחלק. והם כתבו הדין כהכרעה וכדין פשוט, ואחר שכתב רבינו הגר"א שכך מנהג אבותינו ואבות אבותינו, לכאורה אין לחוש גם לגבי ברכה, ויש להורות להפריש גם בברכה אף שמחלקת לעצמה ואף שאין זה יגיע כלל לידי צירוף, שלא אחד הזכיר זאת [והגם שבבית אפרים כתב זאת, מכל מקום כאמור לעיל המנהג שלא כדבריו שכתב לחייב צירוף לאחר האפיה. ואמנם אפשר לומר שהמנהג נובע מדברי הצ"ח שמ"מ זה ראוי לצירוף, אולם עדיין דעת רוב הפוסקים שבסתם אין דין עשוי ליחלק באשה לעצמה, ובלי לתלות זאת בסיבות צדדיות אחרת כפי שכתבו המעדנ"מ והבית אפרים]. ולכן נראה פשוט בעיני שגם בנידון השאלות ששאלנו כיון שסו"ס זה מקרים שאשה מחלקת לעצמה,

ברור שתהיה חייבת בהפרשת חלה, ואף שבאופן השאלה הראשונה לא יבוא לידי צירוף, ובאופן השאלה השניה, גם לא יבוא לידי צירוף וגם זה לזמן גדול יותר כגון מסעודה לסעודה, מכל מקום עדיין כיון שהעיקר להלכה כדעת ר"פ שאין כלל דין של עשויה ליחלק באשה לעצמה, לכאורה עיסה זו תהיה חייבת בחלה, שסוף סוף נעשתה ונילושה בשיעור אחד וכלשון המהר"י קורקוס שם: "דהא חיוב עיסה בשעת גלגול וכיון שדעתו לעשות כולה לחם אף אם דעתו לחלק למה יפטר". כלומר אם אשה לעצמה אינה מחשבת פטור, כבר אין נ"מ מה יקרה כל שהעיסה כולה נילושה כאחד, ויהיה חייב להפריש חלה בברכה.

ועוד אמרתי שגם אי נימא שהאפשרות של צירוף היא המחייבת באשה לעצמה, וכדברי הצ"ח הנז', מכל מקום כבר כתבנו לעיל שדי בזה שיכול לבוא לידי צירוף, והוספנו עוד מדברי מרן החזו"א זצ"ל שאין צריך מחשבה בהדיא לצרפם, אלא כל שאין עתיד מבורר של פטור, הרי זה חייב בהפרשת חלה. ועפי"ז יש לומר שבנידון השאלה שלנו באופן הראשון, אין כאן מחשבת פטור ברורה, כי אין ודאות שלא יהיה צירוף, כי הרי הסיבה שהם חוששים שאין צירוף כי המוזמנים לביתם רגילים לאכול כל פת היוצאת, אולם בהחלט אפשר שלא יאכלו הכל, וישאר כמות שיצטרף לשיעור. ולמדתי סברא זו מדין נחתום, המובא בתחילת דבריני, כאשר מקור הדין במשנה שם (משנה ז), ור"פ הרמב"ם (שם הי"ט), וכ"ה בשו"ע (שם ס"ב). ומקרה זה היה מצוי בזמן קדום שהיו מוכרים חתיכות קטנות מבצקים שהחמיצו, כדי להכניס לעיסה, ועי"כ היתה החדשה מחמיצה היטב, והוא הנקרא שאור. והנה דין נחתום שונה מדין האדם הפרטי בביתו, ומבואר הטעם בירושלמי, ושתי גירסאות נאמרו שם יעו"ש, ועיקר הטעם הוא שבשונה מאשה בביתה, אין הדבר תלוי בדעתו של הנחתום אלא בדעת הלקוחות. ויש לדעת שגם מי שאינו נחתום אם יהיו שייכים בו הטעמים הנז' שיש בנחתום, יהיה הדין שווה לדין נחתום. וראה ברא"ש בהל' חלה (סי' ב) שבאדם אחד ע"מ לחלקה למוכרה פטור, ובמע"ט על הרא"ש שם, מחק את המילה למוכרה [דמ"ש מנחתום], אך בד"א (צהה"ל ס"ק שפד) ביאר שמיידי באופן שודאי ימכור, כגון שנטל מהלקוחות מעות, יעו"ש. וזאת צריך לדעת, שכיון שבשעת הגלגול ישנה עיסה אחת גדולה שיש בה כשיעור, אע"ג שהנחתום מחלקה בעודה בצק לחלקים קטנים שאין בכל חלק כשיעור, מ"מ כיון שיש ספק, שמא הם לא יחולקו, אלא ישארו בידו, ממילא חייב הנחתום להפריש חלה, והחיוב הוא בשעת הגלגול הראשון, שהרי אין עיסה זו מוגדרת לעיסה ע"מ לחלקה. ובחזו"א בליקוטים להל' חלה (סי' ב ס"ק ב) כתב שהחיוב על הנחתום בזה הוא מדין תורה, ועי"ש שמבאר שכל שאין עתיד מבורר של פטור, ממילא מעורב בו צד חיוב, וזה מחייב מן התורה. ולכן בנחתום, אף שלפי ראות עיניו הוא ימצא לקוחות, ועל דעת כן עשה, מ"מ כל שאין החלוקה בטוחה, שמא לא ימצא לקוחות, לכן חייב, ועי' עוד בספר חלת לחם (שם הערה יג), שכתב כעין דברים אלו, שכל שהדבר בספק אם עומד לחלק, הרי אינו עומד לכך. ועו"ע בפ' הדברי ישראל על החכמ"א (פ"ד הערה נ"ג), ובקונטרס כעת יאמר הל' חלה (סי' ב בד"ה אמנס), ויסוד הדברים, שכיון שנילוש ביחד, ממילא אי אפשר לפטור אלא אם יש ודאות של חלוקה, אך כל שיש ספק מכל סוג, אין מחשבת פטור מעורבת, ויש להפריש עם ברכה בלא לחוש כלל, ואף אם כל הבצקים יקחו לבסוף הלקוחות, מכל מקום החיוב לא הופקע [ועוד עי' בש"ך ובט"ז על השו"ע שם מש"כ אודות מנהג הנשים ליטול עיסה מהנחתום ולהפריש הימנה חלה כל אשה לעצמה יעו"ש], וביארנו הדברים להלן]. ובתשובה אחרת (שו"ת חלקת השדה חלק ג הל' חלה סי' ג) כתבתי שכך יהיה הדין גם במפעל בצקים, שכן עולה מן המבואר בתשובה שם ששני

הטעמים הם אמת, וממילא כיון שהוא דבר מצוי שלקוח מוסדי או כיו"ב יקח יותר מכשיעור כדי לאפותו לצורכו, וכמבואר לעיל, ממילא יש מחשבת חיוב מזמן הלישה הגדולה של העיסה, ויש להפריש עם ברכה, כי אין מחשבת פטור גמורה, וכמבואר לעיל. ואם כן גם נידו"ד היא תלויה בדעת אחרים אם יאכלו אם לאו, ואפשר שאותם אחרים ימלכו ולא יאכלו והעיסות יבואו לידי צירוף, ואם כן אין מחשבת פטור ברורה, והעיסה תישאר בחיובה.

ועוד אמרתי שגם באופן השני שמשאירה את העיסה לשבוע הבא, וכאן איננה תלויה בדעת אחרים, ויש כאן שתי החסרונות שגם זה מסעודה לסעודה, וגם לא יבוא לידי צירוף שעד שבוע הבא לא יהיה הלחם של שבוע זה, מכל מקום י"ל כיון שהתחילה באפיה חיישינו שמא תימלך, וכבר תאפה הכל, ומצינו כהאי גוונא בדברי המהר"י קורקוס על הרמב"ם שם שכתב בתו"ד: "אלא א"כ יצטרך לפרש דהירושלמי בעושה עיסה לחלקה בינו לבין חבריו מיירי דהכא ליכא למיחש שמא ימלך כיון שחציה לחבירו מסתמא לא ימלך אבל כשדעתו לחלק לעצמו חציה סופגנין וחציה לחם, חיישינו שימלך כההיא איתתא, ובכה"ג מיירי רבי יוחנן בירושלמי כשדעתו לחלק חציה לו וחציה לחבירו ולכך אמר דלא דמי לממרח כריו של חברו דבעת מרוח נתחייב בחלה אבל גבי נשים אפילו אם עשה מדעתו כיון שדעתו לחלק בצק פטורה אותה עיסה ור"ל אקשי מנחתום דסבר דאין הפרש בין זה לעושה עיסה לחלק א"כ כי פטרינן גבי נשים שנתנו לנחתום משום דהוי שלא מדעתם הוא ומינה לממרח ותיירך רבי יוחנן דנחתום שאני שמא לא ימצא לקוחות וכו' אבל גבי נשים או עושה עיסה לחלק בינו לבין חברו ליכא למיחש מידי דבדעתם הדבר תלוי ולא חיישינו לאימלוכי ומ"מ לחלק לעצמו חיישינו כאשר כתבתי". כלומר כל היכא שזו אשה לעצמה חיישינו שתימלך, ואם כן אין מחשבת פטור גמורה, והיא חייבת להפריש חלה. ובפרט הכא שבחלק התחילה כבר התחילה לעשות אפיה מיידית, יש לחוש שמא תימלך ותאפה את הכל, ואמנם אין דומה ממש לעיסה של סופגנין שנמלכה לאפות חלק ממנה, שהרי סו"ס שם הוכיח שהתחילה להימלך וכמבואר בכס"מ על הרמב"ם שם שכתב: "איכא למימר שאני התם דמתחלה עשתה כל עיסתה ע"ד לעשותה כולה אטרינא ואחר כך נמלכה לאפות קצתה דכיון דחזינן שנמלכה על קצתה איכא למיחש שמא תמלך על כולה או על כדי שיעור חלה, מה שאין כן בעושה עיסתה לחלק דכיון דלא ראינו שנמלכה לא חיישינו שתמלך". אלא שבלא"ה בדעת מרן בכס"מ לא הוזכר כלל חילוק זה בין לעצמה לבין אחרים, ויש לדקדק מאי ס"ל בדעת הרמב"ם, ועוה"ל. אולם בדעת המהרי"ק נראה ברור דס"ל שכל אשה לעצמה חיישינו שמא תימלך ולא תחלק, וחיבת בהפרשת חלה. ולפי"ז הוא הדין בשני אופני השאלה הנמצאים לפנינו.

והעיר לי ת"ח אחד, שמא במקרה הראשון שאיירי באופן שאורחים הם אלו שמקבלים את הפיתות ואם כן זה חשיב מחלקת לאחרים ולא לעצמה, אולם הערתי לו על אתר, שלמעשה האחרים מקבלים את זה רק לאחר שזה על השולחן, וממילא זה חלוקה לאחר אפיה, ולא מתחשבים בחלוקה כזו כלל, אלא רק במחלקת בעודה בצק. זאת ועוד, כיון שאיירי במחלק לבני ביתו הסמוכים על שולחנו חשיב לעצמו, וכפי שכתב בדה"ח והבאתי דבריו בתבואת השדה (בפ"ד בהערה 7) ואף שהכא איירי באורחים ולא בבני ביתו, מכל מקום לענ"ד כל שאחרים אלו אוכלים על שולחנו חשיב לעצמו ולא לאחרים, שהרי סו"ס אוכלים משל המארח וברשותו ועל שולחנו. וכן נראה מסקנת הרב תורת הארץ (בפ"ד אות קא). [ובעוד דינים מצאנו הסוגיא אם אורח האוכל אצל בעה"ב זוכה בזה כבעלים, ומפסק הרמ"א באבה"ע (סי' כח סעי' יז) שיכול האורח ליטול ממה שהוגש לו ולקדש בחלק זה אשה, מוכרח שזה הופך לרכושו של האורח ממש. וראה עוד במשנה למלך בהלכות שכירות

(פי"ב הי"ג) שהביא מדברי המהרי"ט בח"א (ס' קנא, כז"ל וכ"ה בדפוסים שלפנינו) שהסתפק באורחים המסובים אצל בע"ה אם זוכים במתנותיהם משיגביהם או עד שיתנו לתוך פיהם יע"ש. ובהמשך הביא והנה מדברי רבינו יונה ז"ל בס"פ אלו דברים אדתינא לא יתן פרוסה לשמש בין שהכוס בידו בין שהכוס ביד בע"ה כתב וז"ל ודוקא לשמש אבל שאר בני הסעודה יכולים לתת זה לזה שמאחר שהוא זימן אותן אינו מקפיד במה שהם נותנים אלו לאלו ע"כ. ולפי דברי הרב ז"ל הרי בע"ה מקפיד שאינו מזכה להם אלא משינתו לתוך פיהם וסיים בצ"ע. ואפשר לכאורה שאין מכאן סתירה לדברי המהרי"ט, אלא רק כתב שאין קפידא, ולא כתב שזה קנוי להם ודוק. וראה עוד בשפת אמת עמ"ס סוכה דל"ה ע"ב, לגבי אורח שיוצא במצה המקבל מהמארח, אף אם לא קנה בקנין גמור מהמארח, כיון שהמארח נותן לו על דעת שייצא בזה ידי חובה, והוא כמקדש בטבעת שאולה, יעוי"ש. אולם כאמור כל זה אינו נפ"מ לנידו"ד, שכלשהאורחים אוכלים משלו ובביתו ובסעודתו, הוי לעצמו ולא לאחרים, וכן נראה לי בבירור לענ"ד].

הנה אם כן יוצא לסיכום הדברים, שאשה בביתה העושה עיסה וחושבת עליה לחלקה לאחרים בעודה בצק, ככה"ג לכל הדיעות יש לפטורה מהפרשת חלה. ומאידך אשה הלשה עיסה גדולה, ושוב אופה מחמת התנור הקטן או כל סיבה שהיא, את המאפים במגשים אחד אחרי משנהו, הסכמת הפוסקים שהמנהג כיום להפריש עם ברכה וכן נהגו אבותינו וכן העיקר שיש להפריש חלה עם ברכה, ומעיקר הדין אין צריך לטעמים הנוספים הנז' לעיל, שהעיקר הוא שכל היכא שהאשה עושה לעצמה אינו חשיב ליחלק, וכן המנהג כעדות הגר"א, וכך כתבו רוב מניין ובנין של מפרשי הטוש"ע. אולם יש באחרונים שכתבו לתלות את הטעם שאשה לעצמה אינו חשיב ליחלק, בטעמים הנז' לעיל, ולפי"ז אם האשה לשה את כל העיסה ואופה חלק באותו יום וחלק ביום אחר, מדברי המעד"מ נראה שבכה"ג יהיה פטור, שזה כן נקרא על מנת לחלק, מאידך לאותם פוסקים שזה יכול לידי צירוף, גם ככה"ג יכול לבוא לידי צירוף ויהיה חייב. ולדעת מרן החזו"א זצ"ל בכל גווני יהיה חייב כל שאינו מקפיד על התערובת לאחר החלוקה, וכמבואר לעיל. וממילא גם באופני השאלה שלפנינו, מעיקר הדין וההלכה כיון שזה עיסה של אשה לעצמה, אין בה פטור של ליחלק, והעיסה חייבת בחלה עם ברכה, שכך מנהג אבותינו, וכלשון הגר"א, ואמרנו להוסיף שגם לדעת הסוברים שהחיוב מחמת צירוף י"ל שגם בנידו"ד יכול לבוא לידי צירוף [ודי בזה שיכול לבוא לידי צירוף, ואי"צ צירוף בפועל, שבזה אין מי שנוהג כדברי הבית אפרים, ולא מצאנו שנהגו לצרף בפועל לאחר אפיית הלחמים או העוגות] – וזאת מחמת שנידון השאלה הראשון הוא תלוי בדעת אחרים שבאים לאכול, ויש לחוש שיימלכו ולא יאכלו, וגם במקרה השני, יש לומר שמא תימלך האשה, וממילא אין מחשבת פטור ברורה, והעיסה נשארת בחיובה¹. והעולה על כולנה הם דברי מרן החזו"א זצ"ל, שאם אחר

¹ וכעת שבת ויעינתי בסברת רבינו חיים הלוי בחידושו על הרמב"ם שהנה בתחילת דבריו כתב לתלות את מחלוקת הרמב"ם והראב"ד כאן, שדעת הרמב"ם בעיסה העשויה ליחלק שפטור לגמרי ודעת הראב"ד שחייבת, במחלוקת הרמב"ם והראב"ד בפ"ז מהל' ביכורים ה"ט, לגבי שנים שעשו עיסה וחילקה ושוב כל אחד הוסיף על חלקו והשלים לשיעור חלה, פסק הרמב"ם שם שפטור, שהייתה לה שנת חובה ונפטרה, ושוב היא כעיסת פטור. ומאידך הראב"ד פליג וס"ל שחייב, דמאי שנא מעושה עיסתו קבין והשיכן וצירפן דחייב? ומכאן כותב הגר"ח להסביר שהרמב"ם והראב"ד פליגי לשיטתם, דלשיטת הרמב"ם כל שבשעת חובתה היה דעתו לחלקה הרי זו פטורה לעולם, א"כ ממילא הרי לא שייך הכא למיגזר כלל שמא תמלך לעשותה אח"כ כשיעור, דהרי גם אם תעשנה אח"כ כשיעור ג"כ תהיה פטורה מחלה, ולא דמי לאטרינא, דהתם היינו שחשבה

לעשותה סופגנין, וא"כ אם תמלך לעשותה פת תחזור ותתחייב, וכדתנן דתחלתה סופגנין וסופה עיסה חייבת, ועל כן שפיר שייך למיגזר התם שמא תמלך. ודעת הראב"ד, דאף דהיה דעתו מתחלה לחלקה, מ"מ לא חייל בה על ידי זה הך דינא דבשעת חובתה היתה פטורה, ומתחייבת אח"כ בחלה אם יהיה בה כשיעור, וממילא גם בעושה על מנת ליחלק תהיה חייבת שמא תימלך והוי כאטרינא. וכותב שם הגר"ח שטעם המחלוקת שלהם תלויה ביסוד הדין שעיסה העשויה ליחלק, האם כשיש מחשבת חלוקה הרי זה נחשב כאילו חלוק מעכשיו, וכבר אין שיעור, ולכן פטור, אך כאשר בהמשך ישלים שיעור יהיה חייב, וזו סברת הראב"ד. ומאידך הרמב"ם ס"ל שאין במחשבת חלוקה דין חלוקה כלל מהשתא, וכל זמן שלא נתחלקה עדיין הרי היא בצירופה ובדין שיעור עיסה שלה, נואך דהוא זה דין מסויים בחיובא דחלה, דזה שסופה להיות פחותה מכשיעור ולהיות פטורה מחיוב חלה בשעת אפיה, שאז הוא שעת חלות הדין לחם, וזה גופא פוטרתה השתא מחיוב חלה, וממילא כעת זה זמן החיוב, וכיון שהוא פטור בזמן החיוב תו לא שייך לחיובו, ונשאר פטור לעולם.

ושוב כותב הגר"ח דא"א לבאר כן, דהרי קיי"ל דבחשב לחלק לאחר אפיה, אין דין של עשויה ליחלק, ואם כן אי נימא דכל שחשב ליחלק חשיב מחולק מעכשיו, אם כן מה הסברא לחלק בין לפני או אחרי אפיה, סו"ס אין שיעור עיסה ודינה כמחולקת. אלא ודאי דאין במחשבת חלוקה דין חלוקה מהשתא כלל, אלא דהוא דין בחיוב חלה, דזה שסופה להיות מחולקת ופטורה מחיוב חלה בשעה שתהא לחם, וזה הפוטרה עכשיו מחיוב חלה, ועל כן שפיר יש לחלק אם חושב לחלק בצק, וזה טרם שנגמר חובתה, לבין אם חשב לחלקה לאחר אפיה שכבר נגמר חובתה [-"לחם"] ואז כבר לא אכפת ליה מה שיעשה אח"כ אף אם יחלק.

ועוד כתב להוכיח דמדברי הראב"ד בעצמו שכתב שגם בעשה על מנת לחלקה צריך להפריש מדרבנן, משום גזרה דשמא תמלך. מוכרח דגם קודם שנמלכה אם קרא שם לחלה, היא תחול מדין תורה, שאל"כ איך מחייבים להפריש ממנה עתה משום גזירה דשמא תמלך לעשותה כשיעור, והרי אם תמלך ותעשנה אח"כ כשיעור תתחייב אז בחלה מדין תורה, ואז ההפרשה הראשונה לא תועיל כי היא מדרבנן, אלא בע"כ שגם קודם שנמלכה הקריאת שם חל מדין תורה, ומועילה שגם אם תעשנה אח"כ כשיעור תהא נפטרת בהפרשה זו, כיון דהיא מדין תורה. ולפי"ז כותב הגר"ח מוכרח שאין לדעת הראב"ד מחשבת חלוקה משוי לה כחלוקה ממש מהשתא, כי אם היא חלוקה, היאך יחול קריאת שם מדין תורה, והרי אין בה שיעור, וקיי"ל במשנה (חלה פ"ד מ"י) דלא חיילא הפרשה כלל. אלא ודאי דאין מחשבת חלוקה עושה אותה כחלוקה. ולכן הכריח שגם לדעת הראב"ד על מנת לחלק לא חשיב כחלוק מעכשיו, אלא ס"ל כמו שהוא כתב בדעת הרמב"ם משום דכיון דחשב עליה שלא יהא בה כשיעור בשעת חלות שם לחם שהוא עיקר המחייב בחלה ובוה היא נפטרת. וכותב הגר"ח דיסוד דברי הראב"ד הוא שכיון שהמחשבה שבזמן המחייב שהוא הלחם לא יהיה שיעור, ממילא נמצא שאמנם העיסה עצמה בגופה הרי היא עיסה שלמה כשיעור, אלא שמחשבת החלוקה גרם שיחול בה פטור של חסרון שיעור, וממילא מובן החילוק בין "חיוב חלה" לבין "קריאת שם" כאשר אכן לגבי "חיוב חלה" מועילה המחשבה לחלקה כדי לפוטרה כי חסר בה "שיעור", והיא תחזור ותתחייב בהשלמת השיעור. משא"כ לגבי "קריאת שם", אין השפעה כלל של המחשבה של אחר כך, ואין לה כל חסרון שיעור כלל. ובוה פלי הראב"ד על הרמב"ם, דלא אמרינן שאם היה פטור יישאר פטור לעולם, רק כאשר זה פטור בחפצא כגון עיסת נכרי או הקדש, אולם אם זה רק "חסרון שיעורים" אך בחפצא אין צד של פטור, ובוה לא חל דין הפקעה מחובת חלה, כיון דגם בשעתה ובעת חסרון שיעורה לא היה בה שום חלות שם של פטור, ולכן שפיר חוזרת ומתחייבת בהשלמת שיעורה.

ובדעת הרמב"ם מסביר הגר"ח, דס"ל דאמנם שעת עיסתה היא הגורמת להתחייב בחלה, אלא שהפטור של על מנת לחלק הוא כיון דחשב עליה שבשעת חלות דין לחם שבה תהא פטורה, ממילא היא נפטרת מעכשיו, ולכן מהני הא דקיי"ל שעיקר חיוב חלה תלוי בשם לחם, דכל דחשב עליה להיות נפטרת בעת לחם מיפטרא גם מהשתא, ונמצא

החלוקה אינו מקפיד על התערובת, וכל מה שהאשה מחלקת זה משום שהיא רוצה בפיתוי קטנים, אין זה נקרא עשויה לחלק [וראה עוד בביאור מפרשי המשנה עמ"ס חלה בפ"ד מ"א, ראה ברע"ב שם, בתוס' אג"ש, בתפא"י, וראה בשו"ע בס"י שכ"ו סעי' א, ובש"ך שם סק"ב, ובביאור הגר"א ס"ק ד, ודוק בכ"ז].

ולכן יותר נלענ"ד שבנידו"ד חובה להפריש חלה בשני האופנים, ויותר מסתבר לי שזו חובה גמורה, ויותר מסתבר שמחמת המנהג שהעידו עליו גדולי רבותינו, אם כן גדול כח המנהג להפריש את החלה בברכה, הגם שאפשר לבאר את המנהג מחמת טעמים אחרים וכפי שביארו באחרונים, ומ"מ כאמור רוב המפרשים ס"ל שאין כלל דין זה באשה העושה לעצמה, ולדעתם זו סיבת המנהג, ועל כן למעשה חייב בחובה גמורה להפריש חלה, ואם המפריש גם יברך קודם ההפרשה, אין מוניהין אותו [מחמת שיל"ש הנה המנהג וכנ"ל].

כל זה הוא הנלענ"ד.

בברכה

שניאור ז. רווח

שהמחשבה לחלק, היא גורם שיחול דין פטור ע"י מחשבת פטור של שעת לחם. אבל לא שחסר כעת ב-שיעור חלה", ואם כן זה נחשב שעת חובתה, ומחשבת פטור פוטרה לעולם, כיון שיש כאן כל התנאים להתחייב בחלה כולל השיעורין, ורק דנפטרה משום מחשבת פטור של שעת לחם, ופטור זה נשאר לעולם. משא"כ הראב"ד ס"ל שהחסרון כעת הוא בשיעור, וממילא כל שיושלם בהמשך מהני. [ובזה כתב לחלק החילוק מדין סופגנין, כיון ששם העיסה חסר בה מתנאי החיוב, כי אין לה שם לחם, ולכן אם זה יתוקן בהמשך [שסופו חלה] שפיר מתחייב, ובזה חלוק מנידו"ד, ודוק].

והנה על פי זה הסברא שכתבנו שמא ימלך, שלכאורה שייך לומר שבזמן שגלגלה הכל כאחד, וחשבה להקפיא חלק, ואמרנו ששיך שמא תימלך ותאפה את הכל, לכאורה לדעת הגר"ח כבר לא יועיל, שהרי גם אם יימלך הוא יישאר פטור וכנ"ל. וראה עוד בגליונות החזו"א על הגר"ח. וראה עוד בדברי הגר"ח חרל"פ שליט"א בספרו אור חיים עמ"ס חלה פ"א מ"ז, מה שהאריך מאד במחלוקת הגר"ח והחזו"א [וראה שם בתו"ד שכתב לגבי נחתום שאף היכא שאין מצב שיבוא להשאיר ולעשות לעצמו יהיה חייב בחלה, שחכמים לא חילקו בדבריהם, ויש לדון בדבריו אלו, ואין כאן המקום, ועוח"ל אי"ה]. וראה עוד למרן הגרשז"א זצ"ל בספרו שו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' סח) שהביא את דברי הגר"ח שכתב בדעת הרמב"ם דכל שבשעת הגלגול הי' בדעתו לחלק ה"ז פטור לעולם, אף אם נמלך אח"כ בעודה עיסה ואין דעתו כלל לחלק. והקשה על דבריו מדברי הרא"ש בפ"ב מהל' חלה ומדברי הר"ן בפסחים ל"ז, עיי"ש. וכתב: "וכיון שכן נראה דגם הפטור של ע"מ לחלק רק במחשבה תליא ולא מחוסר כלל שום מעשה, וכמו"כ נלענ"ד שאם גלגל ע"מ להקדיש או אדעתא דכלבים דפטור מחלה, דגם בזה נראה שאם נמלך בשעה שעדיין עיסה דחזור שפיר ומתחייב כיון שהפטור היה רק מחמת מחשבה גרידא". עכ"ד. ומכ"מ לנידו"ד לא יועיל דברי הגרשז"א, בדעת הרמב"ם, ודוק ותשכח.

שלב הקובע בפרי לענין שביעית ומעשר, בתבואה, זיתים וענבים ושאר אילנות

א. הגמרא בראש השנה (דף יב:), תנן התם התלתן משתצמח התבואה והזיתים משיביאו שלישי מאי משתצמח משתצמח לזרעים התבואה והזיתים משיביאו שלישי מנה"מ וכו', (והאריכה הגמרא והסיקה דף יג.) אלא מנלן כדתניא רבי יונתן בן יוסף אומר (ויקרא כה, כא) ועשת את התבואה לשלש השנים אל תקרי לשלש אלא לשליש וכו'.

ופרש"י התלתן, מין תבלין פיניגרי": משתצמח, אחר שנת צמיחתו הוא מתעשר ולא אחר שנת לקיטתו: משתצמח לזרעים, שהזרע צומח בתוכו: התבואה, דגן ותירוש קרויין תבואה דכתיב (במדבר יח) כתבואת גורן וכתבואת יקב: והזיתים, יצהר משיביאו שלישי מתעשרין אחר שנה שהגיעו בו לשליש בישולם אם שניה אם שלישית: מנא הני מילי, אתבואה ואזיתים קאי דמעשר דידהו דאורייתא ומנלן דבתר שלישי אזלי דאילו ירק דאזיל ביה רבנן בתר לקיטה ואילן דאזיל בתר חנטה מעשר דידהו מדרבנן ולא מבעיא בהו מנלן, ולקמן (דף יד.) מפרש בהו טעמייהו ירק משום דגייזו ליה כל שעתא והדר צמח וגדל על מי גשמים של שנת לקיטתו אזיל ביה בתר לקיטה אילן גדל על מי שנה שחנט בה שע"י שרף שבא באילן לפני חנטה פירותיו חונטין ובו נגמרין ששרף האילן עולה ונכנס בפרי תמיד וממנו גדל: ועשת את התבואה לשלש השנים אל תקרי לשלש אלא לשליש, שעשתה כשהיא בשליש בישולה:

ובתוס' ד"ה משתצמח לזרעים, **פירש בקונטרס** שהזרע צומח בתוכו, **ואינו משמע כן בירושלמי** דמעשרות פ"ק דאמר' מתני' כדי שתזרע ותצמח, כיצד הוא בודק ר' שמואל בר נחמני בשם רבי יונתן נוטל מלא קומצו ונותן לתוך הספל של מים אם שקע רובה חייבת ואם לאו פטורה, ר' יונה בעא מעתה מה ששקע יהא חייב ומה שלא שקע יהא פטור אלא ברוב כל פרידה ופרידה את אמרת, **משמע** משתצמח לזרעים היינו שנגמר בישולם כל כך שאם תולשין אותן וזורעין אותן במקום אחר מצמיח, ע"ש. וכן כתב **הרשב"א**, דמשתתבשל כל כך שאם זורעין אותה תצמיח דבהאי שיעורא הוא גמר פרי, וכן הוא בריטב"א וחידושי הר"ן והמאירי.

ג. בענין הבאת שלישי בתבואה וזיתים

וע"ש בחי' **הרשב"א** דתבואה נמי שהלכו בה בתר שלישי היינו טעמא משום דמכי מטיא לשליש זרעת ומצמחת, וכדאיתא התם נמי בהדיא בירושלמי, א"ר זירא כתיב עשר תעשר את כל תבואת זרעך דבר זורע וצומח פרט לפחות משליש שאינו צומח, והא דלא תני בתלתן משתביא שלישי כמו ששנה בתבואה וזיתים שמא מפני שאינו ניכר בה כמו בתבואה וזיתים, ע"ש. וכן כתב בחי' **הריטב"א** בשם הירושלמי שאף תבואה כך דינה משתצמח לזרעים, דההיא שעתא הוה גמר פרי אלא דקים להו לרבנן דכשהביאה שלישי מטיא להאי שיעורא, אבל בתלתן לא יכלו לתת בו שיעור ידוע אלא שאמרו דרך כלל משתצמח לזרעים, ע"ש.

וכן כתב **בפסקי הרי"ד**, דקים להו לרבנן דתבואה שהביאה שלישי אם תזרענה מצמחת אם כן שיעור התבואה והתלתן שוה (משתצמח) ולמה חילק בלשונו ואמר התלתן משתצמח והתבואה זיתים משיביאו שלישי, מפני שבכלל תבואה היא התירוש ואין דרך העולם לזרוע החרצנים להוציא גפנים או זיתים להוציא אילנות אלא הם נוטעים יחורי גפנים וגרופיות של זיתים משום הכי כלל בהם משיביאו שלישי, מיהו שיעור אחד הוא וכו', ע"ש.

וכן הוא **ברמב"ם** הל' תרומות (פ"ב ה"י), התבואה והזיתים שלא הביאו שלישי פטורין מן התרומה ומן המעשרות, ומניין יודע כל שזרעה ומצמחת בידוע שהביאה שלישי, ע"ש. והעתיקו השר"ע יו"ד (סי' שלא ס' טו).

וע"ע **רמב"ם** הל' מעשר (פ"ב ה"ה), אי זו היא עונת המעשרות, משיגיעו הפירות להזריע ולצמוח הכל לפי מה שהוא הפרי, כיצד וכו', הענבים והבאושים והם הענבים הדקים המדבריות משיראה החרצן שלהם מבחוץ וכו', הזיתים משיעשו שמן אחד מתשעה ממה שהן ראויין לעשות כשיגמרו וזה שלישי שלהן וכו', התבואה משתביא שלישי, התלתן משתהיה זרעה ראוי לצמיחה אם נזרע.

ועי' **משנה למלך** הל' מעשר שם, איזו היא עונת המעשרות וכו'. הנראה אצלי בדעת רבינו הוא דס"ל דכל השיעורים שנאמרו בפירות שקודם לאותו השיעור הוי שלא בא לעונת המעשרות הטעם הוא משום דכל שלא הגיע לאותו השיעור אינו ראוי לזריעה ורחמנא אמר תבואת זרעך דבר שהוא נזרע ומצמיח וזהו שכלל בתחלת דבריו איזהו עונת המעשרות משיגיעו הפירות להזריע ולצמוח, ואח"כ כתב ומהיכן יודע שהגיעו הפירות להזריע ולצמוח התאנים משיעשו רכים כו' כלומר דכיון שהגיעו לשיעור זה הרי הם ראויים להזריע ולצמוח וכן כל השיעורים שכתב אחר זה הם על כוונה זו. ומ"ש התלתן משתהיה זריעה ראוי לצמיחה הוא לפי שבתלתן לא מצאו בו חכמים גדר לומר כיון שהגיע לשיעור זה הוא ראוי להזריע ולצמוח ומש"ה כתבו משתהיה זריעה ראוי לצמיחה. וכבר ביארו בירושלמי מהיכן יודע דבר זה ואמרו כיצד הוא בודק רשב"ג בשם ר' יונתן נוטל מלא קומצו ונותן לתוך ספל של מים אם שקע רוב כלומר רוב כל פרידה ופרידה חייבת ואם לאו פטורה. והביאו רבינו בפירוש המשנה פ"ק דמעשרות מ"ג והר"ש שם והתוס' פ"ק דר"ה (דף יב:), ולא ידעתי למה לא הביאו רבינו כאן, ע"ש.

[וע"ע בזה בכרם שלמה להראשון לציון הגאון שמ"ע עמאר שליט"א חלק ב תרו"מ סי' ב].

ג. ובשיעור **הבאת שלישי** שנקטה המשנה לענין תבואה וזיתים, עי' בדברי הרמב"ם הנזכר הל' מעשר שם (פ"ב ה"ה) ובהשגות הראב"ד וכס"מ ומל"מ שם מה שהביאו מדברי הירושלמי. ועי' **מאירי** דתבואה או זיתים משיביאו שלישי ר"ל משיבתשלו בכדי שלישי בישול הראוי להם ושיעור הבאת שלישי הוא נמנה משנתמלאת השבלת בגרעיניה עד שיגמר וסימן לדבר פירשו בתלמוד המערב כל שאדם נותן גרעינה מהם לתוך המים ושוקע. **ובחיזושי הר"ן** כתב דמשיביאו שלישי מפורש בירושלמי שנשקלין מהו ג' גרעיני כנגד גרעין א' שהוא מבושל כ"צ, ע"ש.

ד. בענין שיעור חיוב המעשר בענבים

ובמה שכתב רש"י דגם תירוש קרוי תבואה דכתיב (במדבר יח) כתבואת גורן וכתבואת יקב וכו', כתבו **התוס'** (דף יב: ד"ה התבואה, **דאי אפשר לומר** כן חדא דאם כן לא ליתני זיתים וליהו בכלל תבואה כמו ענבים דתרווייהו בכלל תבואת יקב ניהו¹, **ועוד** דשיעור אחר תנא גבי ענבים בפ"ק דמעשרות (משנה ב) דתנן הענבים והבאושים משיביאישו

¹ ולשון התוס' ישנים, דזיתים איקרו תבואה דכתיב וכתבואת יקב ויצהר. ומ"מ בעיקר קושיא זו עי' **מאירי**, דגדולי הרבנים כתבו שאף ענבים בשיעור זה שאף הם קרויים תבואה שנאמר וכתבואת היקב, ואף על פי שמצינו גם כן יקב בזיתים שנאמר ומלאו היקבים תירוש ויצהר מ"מ עקרו על התירוש, ע"ש.

ובאזשים מין ענבים הוא מלשון ויעש באזשים (ישעיה ה), ואית דגרסי הענבים הבאזשים (ולגירסא זו אתי שפיר דענבים לחוד וענבים הבאזשים לחוד) ובירושלמי גרסינן הענבים והבאזשים משיבאישו, ר' זירא בשם ר' יסא משיקרא באושא. **וצריך טעם** למה לא אזלינן בענבים בטר שליש כמו בתבואה וזיתים מהאי קרא גופיה דמייתי הכא ומנלן כל הנך שיעורין המפורשין בכל אחד ואחד גבי פירות בפ"ק דמעשרות (שם) בתאנים וענבים ורמונים וטובא דחשיב התם, ואי לאו ענבים אכולהו אחרינא לא הוה חיישינן דלאו דאורייתא אלא ענבים דאורייתא נינהו דכתיב תירוש ויצהר, **ונראה לי** דכל אותן שיעורין הוא הבאת שליש שלהם והא דלא קתני משיבאישו שליש כדקתני גבי תבואה וזיתים משום דבכולהו אפשר ליתן בהם סימן חוץ מתבואה וזיתים, **וכן משמע בירושלמי** דגבי התלתן משתצמח דריש לה רבי זעירא מדכתיב עשר תעשר את כל תבואת זרעך כו' דבר שהוא נזרע ומצמיח יצא פחות משליש שאינו נזרע ומצמיח רבי חנינא בשם רבי אמר זיתים וענבים שלא הביאו שליש משקין היוצא מהן אינן מכשירין, ע"ש. וכן תירץ הר"ש שביעית (פ"ב מ"ז) בתירוץ השני דענבים משהבאישו הוא שליש שלהן וכו'.

ה. **ותירץ עוד** הר"ש בתירוץ הראשון, דאפשר דהבאישו דענבים אף על פי שלא הביאו שליש חשיבה כשליש דתבואה וזיתים, ע"ש. וכן הוא **בחינושי הר"ן** דהבאשה בענבים כהבאת שליש בתבואה דמי וראויין הן מאותה שעה וכשהביאו שליש אין חשיבותן ניכר יותר כל כך כמו שהוא ניכר בתבואה שניכרת הבאת שליש שלה שראויה להצמיח אם יזרענה משם ואילך, ע"ש. [ונראה כוונתם דמשיעור זה זרע הגפן כבר מצמיח אף שלא הביא שליש].

וכן משמע קצת בדברי הרמב"ם הל' מעשר (פ"ב ה"ה) שהזכרנו לעיל, דענבים משהבאישו לאו היינו הבאת שליש, ורק שיעור הזיתים והתבואה הוא שליש שלהן, ע"ש.

ובעיקר הקושיא דבענבים מצינו שיעור אחר משיבאישו ולא אזלינן בטר שליש, עי' **בתוס' רי"ד ר"ה** (דף יב:), **עוד מקשים בתוספות** על פתרון (הקונטרס) שפירש דין ותירוש הוי בכלל תבואה כדכתב כתבואת גורן וכתבואת יקב, דהא תני התם ברישא דהך מתני' לענבים זמן אחר הענבים משיבאישו מכלל דהך תבואה לא קתני אלא אתבואת דגן בלבד, **נ"ל דלק"מ ופתרון המורה עיקר** דאימת הוי יין ותירוש דינו כתבואה דוקא באותן ענבים העתיד לדורכן ולעשות מהן יין כדכתב וכתבואת יקב ואותן הענבים אם לא הביאו שליש ובצרן ודרכן אין אותו היין חייב במעשר שאינו יין אלא חומץ הבוסר, **ומאי דתנן** התם הענבים משיבאישו כגון שליקטן כדי לאוכלן שמשעה שיבאישו שיתמתקו מעט אדם תולש מהן לאוכלו, וקודם לכן הן בוסר בעלמא ואפילו ליקטן לאכילה פטורין מן המעשר שאינו אוכל עד שיבאישו ויהיו חשובין אוכל, ודוקא אם ליקטן לאכילה חייבין במעשר בזה השיעור אבל אם ליקטן לדורכן בגת עד שלא יביאו שליש שיהו ראויין לעשות מהן יין ע"י הדחק אינן חייבין במעשר, והכל לפי מחשבתו בצרן לאכילה משיבאישו לדרכן בגת משיבאישו שליש, ע"ש. וכן הוא **בפסקי הרי"ד** (ר"ה דף יב:).

ונראה דעתו דשיעור הבאת שליש בזיתים וענבים אינו כדי שיצמיח אלא שיהא ראוי לדרכן ולעשות מהם יין ושמן.

עד מתי חייב בעל שדה לאפשר כניסה ולקיטת פירות שביעית, וכיצד

שאלות: שנת השמיטה הסתיימה מכבר, אלא שנשארו על העצים פירות מועטים. האם עדיין חייב בעל השדה להעמיד את שדותיו לכניסת המלקטים.

מה הדין בשנת השמיטה ואחריה כאשר הבעלים משתמש בשדה וברשותו לצרכים אחרים, וכניסת המלקטים מזיקה לשימושים אלו.

בעל שדה שמעוניין לקיים את מצות השמיטה, אלא שאינו מעוניין שיתובבו המלקטים ברשותו, האם רשאי ללקט את הפירות שלא ע"מ למוכרם, אלא מוציאם להפקר.

תשובה:

א. במשנה בשביעית (פ"ט מ"ז) – עד אימתי עניים כננסין לפרדסות, עד רביעה שניה.

ברמב"ם בפירושו למשנה מפרש שדין משנה זו נאמר גם לגבי שביעית [שלא כדברי הר"ש ועו"ר שפירשוה רק לגבי לקט שכחה ופאה], והיינו שלאחר רביעה שניה רשאים הבעלים למנוע את כניסתם של הבאים ללקט את פירות השביעית שנותרו על העצים. וכן פסק הרמב"ם בהלכות (פ"ז ה"ח) וז"ל: "ועד מתי יהיו העניים מותרים להיכנס לפרדסות במוצאי שביעית לאסוף פירות שביעית, עד שתרו רביעה שניה".

לפני רביעה שניה יש למלקטים רשות להיכנס לשדות שבהם יש פירות שביעית, שכשם שהפירות הינם הפקר בשביעית כך השדות הינם הפקר לדריסת הרגל של המלקטים, כמבואר בגמ' בנדרים מב: על דברי המשנה שהמודר הנאה מחבירו בשביעית אוכל מהפירות הנוטות משדה חבירו אבל לא ירד לשדה המדיר ללקיטת הפירות, והקשתה הגמ' שכשם שיכול לאכול מהפירות שהם הפקר, "ארעא נמי אפקרה"? ופירש הרא"ש [וכן שאר המפרשים] שאפקרה לילך בתוך השדה כדי ללקט הפירות [ובתירוץ הגמ' הראשון אכן לדינא יכול המודר להיכנס אא"כ האילן נמצא בצד שדהו כך שיכול להגיע בלי להיכנס לשדה, ואז נהנה כשנכנס לשדה, ובכה"ג לא אמרינן דרחמנא אפקרה כיון שיש לו דרך אחרת, ואינו יכול לומר שנוה לו להיכנס וללקוט מבפנים. וע"ע ברא"ש שם. ובת"י הגמ' השני כ' שמודר אינו יכול להיכנס משום החשש שכשישהה שם כשאינו לצורך הלקיטה יהנה מחצר המדיר. וכתירוץ זה נפסק לדינא. אגב, יש מי שרצה לומר שלפי זה מי שלא רוצה שילקטו בשדהו בשביעית יכול להדיר את כולם הנאה משדהו, ואינם יכולים להיכנס מחמת תירוץ הגמ' הנ"ל. אלא שאם יעשה כן, לכאורה פשוט שהוא כשומר פירותיו, שהרי מונע מהם את המעבר. ומסתמא אפילו אם מדיר בודדים מכך חשיב כמשמר מפניהם].

זמן רביעה שניה הוא תחילת זמן צמיחת הזרעים, ומאז ואילך מקלקלת דריסת הרגל של ההולכים את הזרעים, כמבואר בגמ' (ב"ק פא.) "ומהלכים בשבילי הרשות עד שתרו

רביעה שניה", והיינו שאחד מהתנאים שעד"כ הנחיל יהושע את הארץ הוא שיהיה רשאי כל אדם ללכת ולקצר את דרכו דרך השדות לאחר שנקצרו, אמנם מרביעה שניה אסור, ופירש"י שם: "עד שתדר רביעה שניה – וזמנה מי"ז מרחשוון, ומאז והלאה הזרעים צומחות וקשה לה דריסת הרגל". אכן, לגבי קביעת זמן רביעה שניה נאמרו שיטות שונות, ומ"מ לפי רוב השיטות הזמן הוא בחציו השני של חודש מרחשוון, ויש שקובעים זמן זה לפי ירידת הגשמים בפועל.

ב. והנה החזו"א (שביעית סי' טו ס"ק יא) מקשה על שיטת הרמב"ם הנ"ל שיש הגבלה על לקיטת פירות שביעית לאחר הרביעה השניה, מדוע רשאי הבעלים לזרוע את הקרקע ועי"כ למנוע רגלם של בני אדם, והרי כל זמן שיש פירות שביעית רחמנא אפקרה לארעא, כמבואר לעיל, וא"כ כיצד יכול למונעו. ולמה לא יהיה כסג שדה ומשמרה, ומ"ש שמינית משביעית עצמה שאם יניח כלים בדרך ההילוך שאם ילכו שם ישברו הכלים, יכולים המלקטים ללכת שם כדרכם ואינם חוששים, וא"כ גם לאחר רביעה שניה כשעדיין יש שם פירות, כי זרעה מאי הוי? ולפי הר"ש שמירי לענין לקט שכחה ופאה י"ל שמשם ואילך יוציא אליהם את המתנות, אבל בשביעית מצוותו שיהא להם במחובר, שהרי אם הוא יתלשם הוא יוכל לזכות בהם, ופקע מצות הפקר מינייהו, ומצוותו שיניח להם במחובר, וא"כ כיצד יכול למונעם? וע"כ מתרץ שלא הותר אלא אם משייר דרך, ואז אסור דרך פרדסות, ולפני רביעה שניה אסור לו להגביל את כניסתו דרך הפרדסות [כל זמן שאין לו סיבה].

מדברי החזו"א עולים כמה הבנות. א. מאחר שרחמנא אפקרה לארעא יש רשות לנכנס להיכנס לשדה חבירו לצורך לקיטת הפירות כל זמן שיש פירות שביעית במחובר. ב. ומותר לו להיכנס לשדה חבירו בכל דרך שהיא, ולכאורה אין הבעלים יכול להגביל מלהיכנס דרך מקום אחד, אלא לאחר רביעה שניה מאחר שיש לו סיבה לכך, שזהו זמן הזריעה. אמנם נראה שכל היכא שיש סיבה, ומשאייר לו דרך להיכנס, לכאורה יכול להגביל, כשם שעושה לאחר רביעה שניה. והנה כשהאילן עומד על הגבול משמע מדברי הגמ' בנדרים הנוכרת לעיל שאין לו דריסת הרגל בשדה, דבכה"ג לא אפקרא רחמנא לארעיה. ואמנם ברא"ש שם יש שיטה שיש דריסת הרגל גם בכה"ג, ורק למודר הנאה אסור, אבל בפשטות, וכן משמעות שאר הראשונים, אין דריסת הרגל כשהאילן על הגבול, וא"כ קשה מדוע כשהאילן באמצע השדה אינו יכול להגביל את דריסת הרגל למקום אחד בשדה, כשם שעל הגבול זכות הלקיטה אינה אלא מצד רשות הרבים ולפי זה צריך לחלק ולומר שכל זמן שאין לו דרך להיכנס אלא דרך שדה חבירו, רחמנא אפקריה ושוב אין הבעלים יכול למונעו משום דרך כשאינו סיבה מספיקה, אך אם לא צריך להיכנס לשדה כלל, כגון באילן על הגבול, רחמנא לא אפקרה ואינו רשאי להיכנס כלל. ג. אין הבעלים רשאי להשתמש בשדה שלו ולהניח כלים באופן שמפריע למעבר, ואם עשה כן הריהו כשומר השדה, וכשא"א בענין אחר יכול המלקט להלך כדרכו אף שישברו הכלים. ד. צורת מצות ההשמטה המוטלת על הבעלים [הנלמדת מ"תשמטנה ונטשתה"] להשאיר את הפירות שיזכו בו המלקטים במחובר, ולא ללקוט ולהוציאם החוצה. וראה להלן מו"מ בדעת החזו"א בזה.

בדרך אמונה (פ"ז הי"ח) ביאר דין זה כדברי החזו"א, אלא שבביהה"ל שם דן בדבריו, ומק' עליו שאם משייר דרך מותר לו כל השנה למנוע מלהיכנס בשאר דרכים, וראייתו מהמכילתא שכתבה: "ונטשתה – מגיד שפורץ בה פרצות, אלא שגדרו חכמים מפי תיקון העולם", הרי שמספיק להשאיר דרך להיכנס. עוד ראייה מביא מת' הגמ' בנדרים שבאילן העומד על הגבול אין לו היתר להיכנס, ואף אם קל לו יותר להיכנס דרך השדה. ראייה

נוספת מביא מדברי החזו"א עצמו שיכול במקום הצורך לנעול, לתלות שלט שאפשר לקבל את המפתח בבית, אף שע"כ נגרם למלקט טורח. וע"כ מיישב בע"א את קושיית החזו"א על המשנה, שדין הפקר שדהו אינו אלא בשנה השביעית שנאמר בה תשמטנה ונטשתה, אבל בשמינית לא, אע"פ שיש לו בשדה פירות, וע"כ יכול למנוע מהמלקטים להיכנס לשדהו בשמינית, ואמנם יצטרך הבעלים להוציא את הפירות לפי דרישת המלקטים, שהרי הפירות הפקר להם. ומה שרק מרביעה שניה אסור להיכנס, ולא מתחילת השמינית, הוא מהדין המבואר בב"ק פא: שמתקנות יהושע שיהיה רשות לעבור בשדהו, ומדין מהיות טוב, ומרביעה שניה שמזיק לשדהו אסור לעבור. ואם ירצה להשתמש ולנטוע בשדה בתחילת שמינית רשאי, ויוכל למנועם כבר אז מלהיכנס [וראיתי שמביאים שגם הגרש"ז אוירבך כ' כעין זה, שדין הפקר דריסת הרגל הוא רק בשביעית. אח"כ ראיתי שכ"כ הקה"י, וגם לחזו"א במקו"א יש צד כזה].

והנה דבריו קשים מאוד, ודוחק גדול לומר שדין תשמטנה של דריסת הרגל קשור לשביעית, שהרי ודאי שהפשטות היא שדריסת הרגל שייכת לדין הפקר הפירות, שמדיני הפקר הפירות נאמר שכשם שהפירות הפקר מותר גם לילך אליהם, ובתחילת שביעית, כאשר עדיין אין פירות שביעית, פשיטא שאין לו דריסת הרגל בשדה, והכל תלוי בהפקר הפירות ולא בשנת השמיטה. ובודאי שדין השמיטה האמור בקרא דתשמטנה נחלק לשנים, דין תשמטנה מלזבל ולקשקש דהיינו עבודת הקרקע שתלוי בשנה, ודין השמטת הפירות ששייך לפירות השנה ולא לשנה עצמה. ולענ"ד זאת כוונת הרמב"ם בפי' על המשנה שמבאר "נכנסים לגנות במוצאי שביעית עד שתד רביעה שניה, מפני שנשארים בהם שריים של פירות שביעית", והיינו שמשו"ה מותר להיכנס והוי הפקר לדריסת הרגל משום שעדיין יש פירות. גם מדברי הגמ' בנדרים שם משמע כן, ובעיקר מדברי הרא"ש וע"ר שם, שהרי הגמ' שם תולה את היתר דריסת הרגל בהיתר הפירות שכשם שהפירות מופקרים כך הקרקע מופקרת לדריסת הרגל, ומשמע שדינם שווה [שהרי הגמ' לא שאלה בסתם שארעא אפקרא רחמנא לדריסת הרגל, אלא תלתה ואמרה שכשם שאפקרה לפירות ה"נ לקרקע, ומשמע להדיא שדין הפקר אחד להם. וכך ביארו הראשונים שם].

גם דוחק לומר שמה שמתחילת שמינית עד רביעה שניה מותר הוא רק מהיות טוב. ועוד דחוק לומר שזו כוונת הרמב"ם שפירש את משנתנו גם בפירות שביעית, שהרי לדבריהם הלכה זו של רביעה שניה אינה קשורה לדין שביעית כלל, אלא ככל שנה שלפני כן מותר ללכת בשדה לצרכו שע"מ הנחיל יהושע, ואחרי כן אסור.

עוד יש לדון במש"כ בביהה"ל שאף שאין להם דריסת הרגל מ"מ חייב להוציא להם מאחר שזה הפקר ושייך להם, צ"ב למה נקרא שייך להם [אולי כמשיב אבידה]? ואם אין להם דריסת הרגל יכול לומר שאינו רוצה לטרוח עבורם. לו יהיה אילן שמיטה שהבעלים הפקירו שעומד בין ארבע שדות של אחרים, וכי יש להם חיוב ללקוט עבורו את הפירות ולהוציאם?

גם מה שהקשה על החזו"א נראה שלא קשה. מה שהקשה מהמכילתא שא"צ לפרוץ בה פרצות, לכאורה נראה שהכוונה היא שמעיקר דין הפס' תשמטנה מחייב נטישה גמורה, ואף שיש פתח אחד היה חיוב על הבעלים לפרוץ פרצות כדי שיהיה נראה כשמוט, וזה מה שאמרו מלמד שפרוץ בה פרצות, ובה אמרו חכמים שא"צ לחדש פרצות מפני תיקון העולם, אך למעשה כל הדרכים מופקרים לו, ואם נכנס בפתח יכול ללכת בכל דרך אף לאחר תיקון העולם. יתירה מכך, נראה שכל דין זה שאינו פרוץ היינו שאין חיוב על הבעלים, ואין זה נקרא שמור, אך ודאי שבכל דרך שיכנס המלקט אינו סותר לבעלות על

הקרקע, שהרי רחמנא אפקרה, ואמנם מהיות טוב יכנס דרך הדרך שאומר לו בעה"ב. וראה עוד להלן. וגם אם נבאר שכונת המכילתא שמדינא המלקט פורץ פרצות אלא שתיקנו חכמים שלא יפרוץ מפני תיקון העולם, מ"מ יכול המלקט ללכת בכל דרך שהיתה משעה שהפירות הפקר, ואינו פורץ פרצות חדשות, אבל הבעלים אינו יכול למנוע מעבר קיים.

ומה שהק' מהגמ' שבאילן שעל הגבול אין היתר להיכנס, כבר ביארנו לעיל בדעת החזו"א שיש חילוק ברור, שאם יש כבר דרך לא אמרינן שאפקרה, שהרי אינו צריך לה, אך כשאין דרך, ושדה משועבדת להילוך, אינו יכול להגביל כל שאין סיבה.

גם מה שהק' מדברי חזו"א עצמו שאמר שבעת הצורך יכול לסגור ולתלות שלט שניתן לקבל מפתח, ולכאורה זה סותר לכאן שיכול להיכנס בכל דרך, לכאורה אין ראייה מזה שאינו יכול להיכנס לכל מקום, דנראה שדווקא במקום צורך כגון שנפסד עי"ז שנכנסים ומקלקלים, או שהוא דרך ביתו ורשותו הפרטית, ולכן סבר החזו"א שגם זה מצב כמו אחר רביעה שניה שיכול לשייר דרך אחת ומשם יעברו, וסובר החזו"א שכשם שיכול לשייר דרך אחת, יכול גם להגביל את שעות הכניסה, ועדיין זה בכלל לשייר דרך. אדרבה, עיקר היתירו של החזו"א מקורו בדין הנ"ל שאחר רביעה שניה שיש הפסד לבעלים יכול להגביל את הדרך. ולפי זה אכן לא הותר כה"ג אלא במקום שיש הפסד ונזק לבעלים כמו אחר רביעה שניה. עוד יש להוסיף [לכאורה הוא חילוק נכון בפני עצמו גם ללא הקושיא בחזו"א] שלא אמר אלא שהבעלים יכול לעשות כן, ואין הקרקע נחשבת כשמורה, אך אין הכרח שאין רשות למלקטים להיכנס, כלומר שדריסת הרגל שלהם אינה מוגבלת לזמן או למקום מסוימים, ורק הוא היתר לבעלים לסגור, וממילא לא נכנסים. דוגמא לדבר הוא שיטות הראשונים המבארים שמש"כ במכילתא הנ"ל שמ"ונטשתה" למדים שפורץ בה פרצות, היינו שהמלקט יכול לפרוץ פרצות כרצונו, אלא שתיקנו שלא לעשות כן מפני תיקון העולם, ומדבריהם משמע שאף שיש פתח אחד, יכול המלקט מעיקר הדין לפרוץ לפי דרכו. והרי הבעלים בודאי אינו שומר אלא משאיר פתח, ואעפ"כ מותר מפני דריסת הרגל לפרוץ. ולפי זה מה שמותר לפי החזו"א לסגור לפי זמנים היינו משום שאינו שומר, אבל לכאורה מי שנכנס בשעות האסורות אינו נתפס כגנב [א"כ זה דרך בית וכדומה], אלא מותר לו, אלא שמפני תיקון העולם אינו יכול לפרוץ פרצות, ואולי גם אינו יכול לדלג על הגדר. וצ"ע [ולפי זה אפשר שמותר לבעלים לעשות כן מעיקר הדין אפילו כשאין הפסד כלל, שהרי כל זמן שהפרי לא נקרא שמור והוא לא סג שדה ומשמרה אין איסור, ומאחר שהחזו"א אמר שכשם שאין פורצים פרצות ומספיק לשייר פתח אחד כך בפתח שפתוח לפרקים נוחים אינו שומר, אם כן מותר לו לעשות כן גם ללא סיבה. אכן מסתבר יותר לומר שלא הותר לגדור לזמנים קצובים כשאין סיבה לעשות כן, וכן עולה מהמשנה לפי ביאור החזו"א שרק לאחר רביעה שניה מותר לו להגביל את הכניסה דרך דרך מסוימת. וצ"ע].

ג. על מש"כ החזו"א שמצות ההפקר בשמיטה היא להשאיר את הפירות במחובר למלקטים הקשה בס' זיו הים [הג"ר משה דויטש זצ"ל] מהדין שמותר לעקור את האילן משהגיעו הפירות לעונת המעשרות, מאחר שאז כבר אינו נחשב כמפסיד את הפירות [כלומר שמלבד דין בל תשחית, ומלבד דין עבודת הקרקע בשביעית שבה, ומלבד דין הפסד פירות שביעית, שכל זה אינו אסור כאן מסיבות שונות, כאן מוכח שאין צריך להשאיר ללוקטים את הפירות במחובר], הרי שאינו מצווה להשאיר את הפירות במחובר, ויכול להוציאם בתלוש. ועל כן סובר שיכול לגדור שדה ולהוציא הפירות ואפילו בשביעית, וזהו הדין האמור במשנתנו שכשרוצה לנטוע את השדה ולא להניחה בורה יכול להוציא

את הפירות [כשם שביאר החזו"א לפי הר"ש שפירש את משנתנו לענין לקשו"פ שיוציא את הפירות, אלא שהחזו"א סובר שבשביעית אינו יכול לעשות כן, וע"ז הוויכוח]. והנה לכאורה ראיית הזיו הים היא קושיא על הגמ' בנדרים ש'כ' שיש לכ"א דריסת הרגל ללקיטה בחצר, וגם למודר הנאה, אמאי, הא מבואר שהבעלים יכול לקצוץ את האילן או את הפירות. וצ"ל שאמנם יכול להוציא את הפירות, אך כל זמן שלא הוציא אותם יש לכ"א דריסת הרגל לשם, ואינו יכול למנוע זאת אם אינו מוציא, והוצאת הפירות היא יצירת מצב חדש שבכה"ג אין דריסת הרגל [והרי גם לדברי החזו"א שאסור ללקוט ולהוציא, מ"מ אם עבר ולקט והוציא בטלה דריסת הרגל].

אמנם גיסי הרב י. הילמן טוען שראיה זו אינה מכרעת, דלא לגבי דין זה דיברו שם שמותר לקצוץ, דעיקר החידוש שם הוא שאין בזה משום הפסד פירות שביעית, אולם לגבי הדין שצריך להשאיר את הפירות במחובר ללוקטים אפשר דמיירי שיש קצת פירות ולקוח את הפירות לעצמו שלא כדרך בעלים, או בדרך אחרת שאינו גורם להפקעת מצות ההפקר. אמנם תירוץ זה לענ"ד דחוק, דבפשטות משמע שמותר לו לקצוץ בכל גווני, וצ"ע.

ד. עד עתה כתבנו ג' דרכים בהבנת דין המשנה לפי הרמב"ם דקאי אשביעית [א. דעת חזו"א שכל השדה משועבדת לדריסת הרגל, אא"כ יש סיבה לבעלים, כגון ברביעה שניה, ואז יכול להגביל את הכניסה לדרך אחת. ב. דעת הקה"י, הד"א, וכנראה כ"ה ד' הגרשז"א, שתמיד אפשר להגביל לדרך אחת, ומ"מ רק בשביעית משועבדת הקרקע לדריסת הרגל לדרך זו, אך לא בשמינית, אלא שיש רשות להיכנס עד רביעה שניה משום "מהיות טוב", וזה אינו מרביעה שניה ואילך. ג. דעת זיו הים שכל השנה כשיש סיבה יכול להוציא את הפירות, וזהו הדין האמור במשנה שמרביעה שניה יכול להוציא מאחר שיש סיבה].

אמנם לענ"ד נראה דרך נוספת, בין אם נימא כפי דרך החזו"א שהקרקע משועבדת לדריסת הרגל, וגם בשמינית מחמת הפירות שבקדו"ש, ובין אם כל השנה יכול להגביל את המעבר רק לדרך אחת, אלא שדין המשנה הוא שמרביעה שניה ואילך אין רשות להיכנס כלל, והוא משום שמייירי בפרדסות של פירות שלאחר רביעה שניה נשאר פרי מועט על האילנות, ומאידיך בדריסת הרגל יש הפסד לבעלים, ובזה יש סברא שהקרקע לא משועבדת לדריסת הרגל כשההפסד גדול מהרווח [ואמנם אם יכול להשאיר דרך שההפסד שבה לא גדול מהרווח, יתכן שמשועבד ליה]. ואמנם בחלק מהפירות עדיין המטעים עמוסים בפירות, ולא נאמר דין זה [וראה לקמן], אבל בפירות כגון ענבים כבר כלה כמעט הכל. והסברא בכך היא שהרי זה פשיטא שלא נימא שיש דריסת הרגל לאנשים אפילו אם נשאר פרי אחד קטן וגרוע באחד האילנות, אף שהבעלים מפסיד את ההשתמשות שלו בשדה, וברור שהשעבוד הוא בגדרי ההגיון וכדין מי משועבד לחבירו לדריסת הרגל, וכגון הקונה אילן בתוך שדה חבירו שיש לו דריסת הרגל לשם, שמסתבר שכשנשאר דבר מועט שאין דרך להקפיד וללקוט, בזה כבר לא התכוון לשייר לו דריסת הרגל אם הוא מפסיד מזה. וה"ה הכא.

ולענ"ד נראה שזה בכלל כוונת הרמב"ם בפ' על המשנה שמבאר "נכנסים לנגות במוציא שביעית עד שתדר רביעה שניה, מפני שנשארים בהם שיריים של פירות שביעית", ולכאורה נראה שכוונתו לבאר טעם ההיתר עד רביעה שניה שהוא משום שעדיין יש בו מפירות שביעית ואחרי כן כבר לא. אמנם בהחלט אפשר לדחות ולומר שכוונתו להגיד שאף שהיא שמינית מ"מ משועבדת הקרקע לדריסת הרגל מפני שנשארו בה מפירות שביעית, ועיקר כוונת הרמב"ם בזה להוציא מסברת הסוברים הנ"ל שבשמינית אין הקרקע מופקרת לדריסת הרגל.

וחיזוק לדברינו הוא מהמשנה בפאה פ"ח מ"א לגבי מאימתי מותרים כל אדם ללקט ממה שנשאר מהלקט, שהעניינים כבר התייאשו, משילכו בה הנמושות, ובזיתים כתבה המשנה שיעור מאחר רביעה שניה [ואמנם המפרשים ביארו מ"ט נקטו הכא רביעה שניה ולא הליכת הנמושות]. ור' יהודה חולק ושואל שהרי ברביעה שניה יש מטעים שעוד לא התחילו ללקוט. והנה אין לומר שמחלוקתם במציאות, אלא נראה שנחלקו באותם מקומות שכבר היו עניים ונשאר מעט בפרדס, דלת"ק העניים מתייאשים, ולר"י אינם מתייאשים מאחר שיש פרדסים שעדיין לא נלקטו, ודעתם לשוב על הכל. הרי שלאחר רביעה שניה כבר מתייאשים מהנשאר בשדה. וא"כ אפשר להוסיף במשנתנו שמאחר שאחר רביעה שניה בדר"כ מתייאשים המלקטים, בטל השעבוד לדריסת הרגל מאחר שמקלקל לבעלים [ואולי בזה אפילו בקלוקל קצת סגי].

ידידי הרב י. א. חיון אמר כעין זה אך בהגדרה שונה קצת, שכשיש פירות שביעית בשדה והיא משועבדת לדריסת הרגל, הרי המלקטים והבעלים כשותפים, ומשועבד הבעלים לדריסת הרגל לצורך לקיטת הפירות. וכשם שבכל שותפות יש סברא בשעבוד, שאינו משועבד אלא ביחס שבין ההפרעה לחיוב, כך בזה, ורביעה שניה שהוא זמן שהיה לו ללקוט לפני כן, בזה כבר אינו משועבד לו, מאחר שהותיר לו זמן ראוי ללקוט. לדבריו נמי אפשר לבאר את מח' רבנן ור' יהודה בפאה, שבדר"כ מתייאשים אפילו כשיש הרבה פירות אם היה שיעור זמן מספיק ללקוט, וה"ה בזה, ור"י נחלק ואמר שמאחר שיש אילנות עם פירות לא מתייאשים אפילו שעבר קצת זמן בזה.

וההבדל בין דברינו לדבריו יהיה באילן שיש בו הרבה פירות אלא שהיה זמן רב ללקוט ממנו, שלדברינו עדיין השדה משועבדת, ואילו לדבריו לא. ואפשר שכל דברינו אמת, ובין אם נשאר מעט מאד, ובין אם נשאר הרבה אלא שהיה זמן רב ללקוט ולא לקטו, אסורה כבר דריסת הרגל, ולא לזה משועבד.

ה. בסמ"ע חו"מ סי' רעג סקי"ד כ' שהמקור לכך שאפשר להפקיר הפקר לזמן הוא משמיטה, שאינו הפקר אלא לשנה אחת. והקשה על כך הרש"ש בנדרים מד: שפירות שביעית הם הפקר לעולם עד שיכלו.

גם בשערי ישר ש"ה פכ"ג [עמ' קה ד"ה והנה עפ"י] הקשה כהרש"ש, ועל כן כתב שכוונת הסמ"ע לגמ' בנדרים הנ"ל שרחמנא אפקרא לארעא. והנה במנחת שלמה שביעית [על פ"ט מ"ו ממהדורת תשס"ח ואילך. במהדורות הקודמות כתבו שהרש"ש כ' שדין ההפקר לזמן נלמד ממשנתנו. ולא זכיתי למצוא רש"ש זה, וגם הגרש"ש לא הוכיח ממשנתנו, וגם ברש"ס לא מצאתי. ואמנם במהדורות החדשות תקנו] הביא את דברי הגרש"ש, וביאר שכוונת הגרש"ש היתה להוכיח מהדין שדריסת הרגל היא רק עד סוף רביעה שניה, וכמתניתין. וראה במנח"ש שהק' דאין אדם מצווה להפקיר את קרקעו, וגם א"א להפקיר את דריסת הרגל, ונצטוונו להפקיר את הפירות ולתת דרך לרוצים ליקח, וזה אינו לזמן כלל אלא כל עוד שיש פירות שביעית מחויב הוא בדבר [לכאורה כוונתו להקשות ב' קושיות, א, שהקרקע לדריסת הרגל אינה מוגדרת כמופקרת כלל, ואמנם השערי ישר ודאי סובר שהוא קנין גמור לענין התשמישים האלה, וכשיטתו. ב, שהפקר זה אינו לזמן אלא כל שיש פירות, ואכן זו קושיא על הגרש"ש שהרי קודם לכן הק' שלגבי פירות אין זה לזמן אלא כ"ז שיש פירות, א"כ מה תירץ מקרקע, הא היא נמי מופקרת לכל הזמן שיש בה פירות שביעית. אמנם לפי מש"כ שם שהקושיא היא מהא דהוי הפקר רק עד רביעה שניה, מיושב]. וע"כ תירץ במנח"ש שכוונת הסמ"ע להוכיח מירקות שביעית שהם הפקר ומותר ללוקטם בשביעית, אלא שאם לא נלקטו עד שמינית, פוקע דין ההפקר, והפירות שייכים לבעלים.

ומ"מ מה שהמנח"ש הבין בדברי הגרש"ש הוא כדברינו דלעיל שלאחר רביעה שניה בטל דין ההפקר, ולא כדברי החזו"א שגם אחרי רביעה שניה יש דריסת הרגל, אך במקצת, וכן דלא כהגרשז"א והד"א שבשמינית אין דריסת הרגל.

אמנם מדברי המנחת שלמה משמע שסובר שכל זמן שיש פירות על העץ יש דריסת הרגל, וכחזו"א.

ו. לעיל הובאו דברי החזו"א [ולכאורה הוא דין פשוט ומוסכם] שכשמשמש הבעלים בשדה לצרכו וגורם למניעת המעבר הרי זה כמשמר שדהו, והקרע משועבדת לדריסת הרגל של המלקטים. והנה עיקר כוונתו אינה לשמר, אלא לצרכו, והרי הקרע היא שלו והוא בעלים להשתמש בה לשאר תשמישים גם בשנת השמיטה.

יש לדון האם יש להוכיח מכך שכל היכא שיש פירות שביעית צריך הבעלים להפקיר את השדה אף שהיא משמשת ליעודים שונים, כגון שהכניסה לביתו היא הכניסה לשדה, ואין דרך אחרת, האם מדינא צ"ל הדרך פתוחה אף שע"כ ימנע השימוש בביתו. או כגון שהמעבר ללקיטת פירות השביעית יגרום להפסד ממונו, ולפעמים עולה ההפסד שלו על עלות הפירות? או שנימא שדין זה של דריסת הרגל אינו אלא כשבתחילת זמן לקיטת הפירות לא היה שימוש אחר לשדה, ואז הבעלים אינו יכול לחדש שימושים מאחר שהשדה כבר משועבדת לדריסת הרגל, אבל אם מעיקרא היה למקום שימושים אחרים שדריסת הרגל מפריעה להם, ואינם מדין השמיטה, בזה אין שעבוד לדריסת הרגל, ואולי במקרה זה הבעלים יהיה חייב להוציא את הפירות אבל לא יהיה חייב לתת רשות להיכנס?

לכאורה מקושיית החזו"א שאפילו ברביעה שניה היה אסור לזרוע נראה להוכיח כהצד הראשון, ששדה שיש לה שני שימושים, שאחד מהם אינו קשור לשמיטה, מ"מ צריך לשמט שדהו ולפותחה, שהרי הוא זורע כל שנה ברביעה שניה, והוא תשמיש הקרע, ואעפ"כ חשיב כסג שדהו. ושמא יש לחלק בין שימוש שקיים בפועל בשעת תחילת השמיטה, לבין תשמיש שהוא משמושי השדה אך בפועל עדיין אינו.

ואמנם לולי דברי החזו"א אפשר היה לבאר שכוונת המשנה שעד רביעה שניה השדה משועבדת לדריסת הרגל, ומרביעה שניה שהיא הזמן לנטיעה, פוקעת זכות דריסת הרגל מאחר שהזריעה היא משמושי השדה הקבועים [ומה שכתבנו לתרץ שפוקעת זכות דריסת הרגל מחמת שנשארו מעט פירות, או שכבר היה זמן מספיק ללקוט בשדה, וכדברי המשנה בפאה, הוא לפי דעת החזו"א שיזמן הזריעה אינו סיבה מספיקה לבטל את דריסת הרגל, דאכתי השדה משועבדת]. ולפי הבנה זו אפשר לומר כסברא שהובאה לעיל שדין דריסת הרגל היא כגדרי שותפים, וככל שבשותפים כה"ג אין דריסת הרגל ואין דרכם כד, אלא מסברא יוציא את הפירות החוצה, כך בשביעית כן. אמנם כמבואר לעיל, דעת החזו"א לכאורה היא שיש שיעבוד גמור לדריסת הרגל כמי שקונה פירות האילן עד שיכלו, שקנה את דריסת הרגל לכל הזמן.

ז. הובאו לעיל דברי החזו"א [טו, יא] שסובר שצורת מצות ההפקר ע"י הבעלים הוא שיהיה הפקר במחובר, ושונה ממצות לקט שו"פ שיכול להוציא לעניים, וטעם החילוק הוא שלקשו"פ הוא מדין מתנות כהונה, אלא שלא חייב להביא אלא העניים ילקטו בעצמם, משא"כ שמיטה הוא דין הפקר שתהיה יד הכל שווים בה בכ"מ, וכמבואר ברמב"ם פ"ד הכ"ד, וכשהבעלים מלקט אין יד הכל שווים בה.

אלא שמדברי החזו"א בסי' יב [סק"ח ד"ה ויש] נראה שסובר שמותר ללקוט להפקר, שדין שם בבעה"ב שמכר לנכרי פירות השביעית המחוברים, האם מותר לו להיות פועל עבורו,

ודן להתיר משום שפירות השביעית א"א למוכרם, והנכרי שלוקחם ומוכרם ההריהו גזלו, וא"כ כשהבעלים מלקט כפועל הריהו מלקט להפקר "ואם כן אין כאן איסור ללקוט כדרך הקוצרין כיון שאין קוצרין בשביל הבעלים אלא לצורך הפקר..." , הרי שמוותר לבעלים ללקוט להפקר.

יש מי שרצה לדחוק שהחזו"א בסי' טו סובר כן, וכל כוונתו אינה אלא שאסור לנעול שדהו בפני המלקטים ע"ד להוציא את הפירות החוצה, ובזה מבטל את מצות ההפקר, אך אם מוציא את הפירות החוצה באופן שלא מנע את לקיטת הפירות בינתיים, אין בזה חסרון ומותר.

אמנם בדברי החזו"א אינו נראה כן כלל. ואולי יש לומר שהחזו"א חזר בו בזה.

ולענ"ד נראה לבאר שאכן לדעת החזו"א לבעלים אסור ללקוט ע"מ להוציא, ומש"כ החזו"א בסי' יב שמוותר, הוא דווקא שם שיוּרד לעבוד כפועל של הנכרי, ובזה אינו נראה כדרך בעלים [כשם שנוהגים שמוותר לבעלים להיות שליח של בית דין לאוצר ב"ד], והריהו כאדם אחר.

דינים העולים:

א. כשם שהפירות מופקרים בשביעית כך מופקרת גם הגישה לאילנות שיש בהם פירות שביעית [גמ' בנדרים], והבעלים אינם רשאים לחסום את המעבר לאילנות.

ב. בעלים שחסם את דרכם של המלקטים באופן שאין אפשרות לעבור, אף שלא עשה כן במטרה לחסום, אלא רצה להשתמש בשדהו למטרותיו, רשאים המלקטים לעבור כדרכם, אף שע"כ יינזק בעל השדה [חזו"א].

ג. דין הפקר הקרקע לדריסת הרגל האמור מתחיל בשביעית משעה שיש ירקות ופירות שביעית הראויים ללקיטה, וממשיך גם בשנה השמינית במקום שיש פירות קדושים. וכן דעת החזו"א. ויש שסברו שבשנה השמינית השדה אינה הפקר לדריסת הרגל, ואעפ"כ על הבעלים להתיר ללכת משום מהיות טוב. והעיקר כדעה ראשונה, וכמבואר לעיל.

ד. לדעת החזו"א היתר דריסת הרגל הינו בכל דרך שנחה לו לילך בה בשדות הבעלים, ואין הבעלים יכול להגביל את הכניסה דווקא לדרך מסוימת [א"כ דרך זו נחסמה לפני שחל דין ההפקר על הקרקע. ומעיקר דין תורה פורץ בה פרצות, אלא שמפני תיקון העולם לא]. אמנם יש סוברים שגם עד רביעה שניה יכול לצמצם את המעבר למקום אחד בלבד, כשם שמוותר לבעל השדה לתלות שלט המורה על שעות הלקיטה, אף שמוגביל בכך את המלקטים.

ה. היתר הכניסה לשדה אינו אלא עד רביעה שניה [לדעת הרמב"ם תלוי בירידת הגשמים השניה, ויש סוברים שהוא בתאריך קבוע, והדעות חלוקות לגבי התאריך], אולם לאחר מכן אין היתר זה. והנה לדעת החזו"א גם מרביעה שניה ואילך חל עדיין דין הפקר הקרקע ואין הבעלים יכול למנוע מהמלקטים את המעבר לחלוטין, אלא שמאז יכול הבעלים להשאיר דרך אחת בלבד ולהגביל את המלקטים מללכת דרך מקומות אחרים. אמנם לדעת הסוברים שנו"ל שגם עד רביעה שניה יכול לצמצם את המעבר למקום אחד בלבד, א"כ לאחר רביעה שניה יכול למנועם לחלוטין מלהיכנס. ומ"מ נראה שהבעלים צריך להוציא את הפירות אל מחוץ לשדה [אמנם לעיל כתבנו שאפשר שאין על הבעלים חיוב להוציאם, ויכול להניחם במקומם].

1. בדברי החזו"א והאחרונים מתבאר שקביעת זמן רביעה שניה הוא מחמת שאז מתחילים הזרעים לצמוח, ודריסת רגלי המלקטים מקלקלת אותם, ולכן נאסר המעבר. ומהאי טעמא ייאסר לעבור אפילו אם באילנות אלו הגיע רק עכשיו זמן לקיטת הפירות. ומאידך, מי שאין בשדהו זרעים, דין הפקר הקרקע ממשיך כל עוד יש פירות באילן [ואמנם לפי מש"כ שדין זמן רביעה שניה הוא כשלא נשאר אלא מעט מהפרי, או כדין האמור בלקט שכחה ופאה] [פאה פ"ח מ"א] שמאז ואילך מתייאשים העניים מלקט שהרי יכלו כבר ללקט קודם, אפשר היה לומר שבאילנות שרק ברביעה השניה בשלו הפירות ללקיטה, יהיה מותר להיכנס גם אח"כ, ומאידך אילנות שהיה זמן ללקוטם ונלקטו מהם, יהיה אסור ללקוט אפילו כשבשדה אין זרעים. אולם העיקר לדינא נראה ודאי כמבול"ל].

2. לפי החזו"א הנ"ל שברביעה שניה לא בטל הפקר הקרקע לדריסת הרגל ולא הותר אלא להגביל את המעבר מחמת הפסד הבעלים, נראה שה"ה בכל אופן שיש היזק כזה לבעלים, ולא דווקא מרביעה שניה. אמנם לדעת הסוברים שמרביעה שניה ואילך בטל דין ההפקר לדריסת הרגל, אפשר שאינו היתר אלא מרביעה שניה [לפי הטעמים שנאמרו לעיל], אך לא באופן אחר של היזק לפני רביעה שניה.

3. אילנות שעומדים על הגבול עם רה"ר, אין שדה חבירו מופקרת לדריסת הרגל אף אם עדיף לו לעבור דרך רה"י, מאחר שאפשר ללקט מהאילן מצד רשות הרבים.

4. דעת החזו"א שמעיקר קיום מצות השמטת הפירות ע"י הבעלים הוא שיישארו הפירות במחובר לאילן, ולא יתלשם הבעלים אפילו ע"מ להוציאם למלקטים בחוץ [אא"כ מלקט בשליחות בית דין וכדומה]. ויש סוברים שמותר ללקוט לאחריים. ונראה עיקר כדעה ראשונה. דין זה נאמר רק לגבי הבעלים, ולא לגבי אחר שמלקט לתועלת אחרים.

הרה"ג
רבי ישי מזלומיאן שליט"א

י"ר איגוד בני הישיבות - חולון
מח"ס הנותן שלג, גבורי כח, מישרים אהבוך,
מנחה לחיים, שמחה לאיש, סגולות רבותינו ועו"ס

בס"ד. שלהי שבט תשע"ה.

לכבוד

מכובדי היקרים והנעלים, מזכי הרבים
חברי המכון למצוות התלויות בארץ- מושב בית עוזיאל
בראשות אהובינו וידידנו הדגול משכבר הימים
הגאון הגדול הגרש"ז רווח שליט"א
מח"ס תבואת השדה ושביית השדה ושו"ת חלקת השדה ותולעת שני ועו"ס
ספרים וחיבורים נפלאים
והעורך היקר הרה"ג יוסף מאיר שטורן שליט"א
אחדשה"ט ביקר ובאהבה רבה
מצ"ב מאמר שכתבנו בס"ד בענין שנת השמיטה. אודה לכם באם תואילו נא
לפרסמו בירחון הנפלא תנובות שדה, ואזכה גם אני-עני להיות בין מזכי הרבים.
בברכת התורה
ישי מזלומיאן

הגברת הגידולים והשבחתם בשנת השמיטה על ידי השמעת מוזיקה ותוספת תאורה בשדות ובמטעים*

א. טרם נתחיל בדיון על פי מקורות ההלכה הצרופה מחז"ל, המסורים מדור לדור, נביא מחקר מדעי, להבנת הדיון ההלכתי, שנעשה על ידי מדענים בחו"ל. הדברים מובאים בספרו של הרה"ג זמיר כהן שליט"א – "המהפך"², ומהם התעוררנו בס"ד לדון בעניינים אלו, סביב שנת השמיטה:

האם הצמחים שומעים ומדברים? תהה החוקר ד"ר ט.ס. סינג ראש המחלקה לבוטניקה באוניברסיטת אנמלאי בהודו, בשנת ה-1950 (למנינים). שמועות שהגיעו לאוזניו, סיפרו

* מאמר זה התקבל בשנת השמיטה ועקב אילוצים שונים מתפרסם רק עכשיו. עם המחבר ועם המעיינים הסליחה. העורך.
2. הג"ר זמיר כהן שליט"א הינו מחברם של ספרים רבים, ביניהם: שו"ת נור הכהן. ספר המהפך ג' חלקים. ספר מפתחות לחיים. ספר הצופן. והינו משמש כראש ארגון "הידברות" לקירוב רחוקים.

כי הצמחים שזוכים ל"טיפול מוזיקלי" מלבליים ופורחים בזכותו. אבל היו אלה שמועות בלבד, ללא ביסוס. כיצד ניתן להוכיח דבר זה?

סינג פיתח מערכת בדיקה מדעית. הוא לקח צמחים רבים, שופעי בריאות, כולם באותו גיל, והניח – מין אחד בכל פעם – במרחק קבוע סביב מכשיר שהשמיע צלילים של שלשה כלי נגינה. התוצאות היו מפתיעות ביותר: הצמחים פרחו והפיקו זרעים הרבה מעל הממוצע!

אחר שסידרת ניסויים נתנה אף היא את התוצאה הזאת, החליטו חקלאים אחדים ליישם את השיטה כדי להגביר את יבוליהם. הם הקליטו נעימות מוסיקליות והשמיעו אותן ברמקולים במשך שעה ביום, לששה זנים של אורז שגדלו בשדות.

היבולים שנקצרו היו גדולים ב-25% עד 60% מהרגיל!

ב. פטר בנטון, איש משרד החקלאות הקנדי, ניסה לנצל את העיקרון שנתגלה בניסויים אלה, כדי לסייע לשדות של קלחי תירס להתמודד במוזיקים שגרמו נזק כבד. הוא הקליט קולות שדומים לקולות שמשמיעים עטלפים, והשמיע אותם שם. השדות הנגועים התאוששו במהירות מדהימה.³

אבל אם החוקרים קיוו שההצלחה בניסויים אלה תביא לגידול מוצלח יותר של כל סוגי היבולים, הם טעו. התברר שאותם קולות שממריצים זנים אחדים לגדול, מעכבים את גדילתם של אחרים. המדע, אם כן, טרם הצליח לפענח את מסתרי כושר השמיעה האינדיבידואלי של הצמחים.⁴

ג. והנה מצינו לחז"ל שהתייחסו בכמה מקומות, לקולות בייחס לצמחים:

בגמרא כריתות מובא:⁵ אמר מר בברייתא, כשהוא, האומן המפטם את הקטורת, שוחק אותה, הממונה היה אומר לו: "הדק היטב היטב הדק". הוראה זו מסייעת לדברי רבי יוחנן, שאמר רבי יוחנן, כשם שהדיבור רע ליון,⁶ כן הדיבור יפה לבשמים.⁷ ע"כ. הרי שהדיבור פועל בצורה שלילית על היין ובצורה חיובית על הבשמים.

3. כתב על זה הרב זמיר כהן שם: יורשה לי להעיר כי אף על פי שמחברי ספר "החיים המסתוריים של הצמחים" שיבצו את מעשיו של פטר בנטון ברשימת ההוכחות, למעשה אין זו הוכחה לנידון. שהרי אפשר שהחרקים המזיקים, ולא הצמחים, הם ששמעו את קולות העטלפים אשר כידוע הם ניזונים מחרקים, ונפוצו לכל עבר.

4. ספר המהפך (חלק א עמוד 122). בספר הנז' (עמוד 112-122) הוסיף להביא הרב זמיר כהן, מחקרים נוספים על "הרגשותיהם" של הצמחים, וכן האם הצמחים רואים, וכן האם הצמחים מושפעים מתשומת לב ואהדה. ע"ש.

5. דף ו עמוד ב.

6. המשנה במסכת מנחות (דף פז עמוד א) מלמדת שבשעת הוצאת היין מהחבית לצורך הנסכים, היה הגובר משגיח שיצא יין יפה בלא פסולת. וכשהיה רואה שהפסולת מתחילה לצאת עם היין, היה מקיש על החבית בקנה, לרמוז למוגז שסיגור את ברו החבית. הוא לא אמר זאת בפיו, משום שהדיבור משפיע לרעה על היין בשעה שהוא מקלח (רש"י).

7. כתב רבינו גרשום בביאור הגמרא, שהדיבור משפיע לטובה על בשמים בשעת שחיקתם. המילים "הדק היטב, היטב הדק" מועילות לכך באופן מיוחד, משום שהם מאותיות גרוניות, וההבל שבא מהגרון מועיל לבשמים. כן משמע מדברי התוספות (שם ד"ה הדק). ועיין עוד בספר ערוך לנר, ובספר צאן קדושים (מנחות דף פז עמוד א), ובסידור רבי יעקב עמדין (פרשת הקטורת), ובספר שפת אמת על התורה (פורים תרמ"ח,

וכן בגמרא שבת אמרו:⁸ העושה זגין למכתשת. ופירש רש"י, למכתשת, שמפטמין בה סממנין להקטיר לרי"ח דקייצא לן בכריתות, שהקול יפה לבשמים. ע"ש. והיינו שהיו עושים למכתשת שכותשים בה את הסממנים לקטורת, זגין שהם פעמונים, כדי שבעת כתישת הסממנים ישמע קול, שכאמור הקול יפה הוא לבשמים ומשביח אותם. וראה גם בגמרא ערכין:⁹ מכתשת של נחושת היתה במקדש, של נחושת היתה, ומימות משה היתה, והיתה מפטמת את הבשמים. נתפגמה והבאו אומנין מאלכסנדריא של מצרים ותיקנוה, ולא היתה מפטמת כמו שהיתה. ופירש רש"י: מפטמת את הבשמים, שבה היו כותשין סממני הקטורת, והיה קולה צלול ומפטמת הבשמים יפה, ונותנת בהן ריח, כדאמרינן בכריתות, השוחק אומר היטב הדק הדק היטב, שהקול יפה לבשמים. ע"ש. ומבואר מזה שהקול אשר היה נשמע מהמכתשת גם כן מועיל לקטורת, כי כאמור הקול הנשמע בעת כתישת הסממנים מועיל להם שישבחו ויהיה להם ריח טוב יותר.¹⁰

ובדומה לזה, מצינו בגמרא בבא קמא,¹¹ המתארת את כחה העצום של פת שחרית, עד כדי כך שמסוגלת היא לבטל שמונים ושלשה מיני חולאים. וכתב הבית חדש בשם המרדכי,¹² שהכוח של פת שחרית, מצוי בה רק אם פת זו נעשתה מתבואה הרחוקה מן הישוב, ולא שמעה קול תרנגול ולא קול מושכים באוניות.¹³ ע"ש. הרי לנו שקול הנובע ממקום ישוב, כבר מפריע לחיטה לצמוח, והיא מאבדת את סגולתה וכוחה כפת שחרית. וכמו כן קול המושכים באוניות גורם הפרעה לחיטה הנחשבת לדומם, וזאת משום שהקול יש בו מציאות וממשות, ופת שחרית אסור שיתערבו בה כוחות אחרים, לבד מהחיטה.¹⁴

ד. והנה מצינו שדנו בפוסקים, האם מותר לעשות פעולות המוגדרות כ"סגולה" להגברת הגידולים בשנת השמיטה.

בתוספתא שביעית שנינו:¹⁵ סוקרין את האילן בסיקרא וכו',¹⁶ ואינו חושש לא משום שביעית ולא משום דרכי האמורי. וכן הוא בירושלמי,¹⁷ ובגמרא שבת,¹⁸ וחולין.¹⁹ וכתבו

בסופו), ובספר נחלת דוד (דרוש ז). ועיין עוד להגרי"ח מבבל בספר בניהו (כאן) מזה שכתב על כפל הלשון. וראה במה שהבאנו לקמן בהערה מספר מזהב ומפו.

8. דף נח עמוד ב.

9. דף י עמוד ב.

10. עיין בספר מזהב ומפו (חלק ב. עניני הקטורת, עמוד תש) מהג"ר פנחס זביחי, שהביא בטעם אמירה זו, כיון שהבשם השוחק את הקטורת, בעת שכותש אותה היא מעלה אבק גדול של שחיקת סממנים, וכדי שלא יכנס אבק זה בגרונו וינוק, היה אומר כך בכל עת הכתישה "הדק היטב היטב הדק", שיש במילים אלו אותיות גרוניות והאדם מוציא הבל באמירתם, ובכך הוא דוחה ומוציא את האבק של יכנס לגרונו. ע"ש.

11. דף צב עמוד ב.

12. אורח חיים (סימן קנה, בבאר היטב ס"ק ב).

13. יעויין בגמרא שבת (דף סו עמוד ב).

14. עיין בספר ברכי נפשי שמות (עמוד תמד) מהג"ר יצחק זילברשטיין.

15. פרק א משנה י.

16. כלומר צובעים את גזע האילן בצבע אדום.

17. שביעית (פרק ד הלכה ד).

18. דף סז עמוד א.

19. דף עז עמוד ב.

המפרשים שם,²⁰ שהמדובר באילן שמשייר את פירותיו, ולכך צובעים אותו כדי להודיע צער לרבים, שיתפללו ויבקשו עליו רחמים שלא ישיר פירותיו. הרי שמותר להתפלל שלא ימותו האילן והפירות. וככתב הג"ר קניבסקי שליט"א בספרו דרך אמונה.²¹

והוסיף הגר"ח קניבסקי שליט"א שם, שכל זה לענין לבקש רחמים, אבל לא לעשות מעשה ולעשות סגולות להצלחת האילן, כמו שאמרו בירושלמי (שם), אין תולין תוכין בתאנה. כיצד הוא עושה? מייתי יחור מתאנה וכותב שטר (גירסת הגר"א) ותולה בה, ואמר לה הדא עבדת ואת לית את עבדת²² (ואסור לעשות כן בשביעית שהיא סגולה שיעשה פירות, והוי עבודה בשביעית). ופריך ולא כן תני אילן שהוא מנבל פירותיו (משיר פירותיו) סוקרים אותו בסיקרא ומטעינין אותו אבנים ומבהתין ליה (מבהילין אותו) דיעביד, (אלמא דמותר לעשות סגולה ולא מקרי עבודה). ומשני אמר תמן שלא יתיר פרותיו (גירסת הגר"א, ופירש שם הוי אוקמי אילנא שלא ישיר פירותיו) והכא דיעבוד לכתחילה, פ"י ולכן הוי עבודה ואסור. ומבואר דאסור לעשות סגולה לאילן שיעשה פירות בשביעית דהוי עבודה.

ה. וביאר הגאון מרן החזון איש,²³ שאסרו חכמים כל השתדלות במעשה, שלא יבואו לידי עבודה. אבל להציל מהפסד טוענו באבנים דליכחוש חיליה. וכתב עוד,²⁴ דאסור לעשות סגולות והשתדלויות שונות כדי שהאילן יעשה פירות, וכמו שהיו נוהגים בזמנים קדמונים לכתוב שטר ולכתוב בעץ. ע"כ. וכן כתב בספר שבת הארץ, דאסור לעשות פעולות אפילו בדרך סגולה כדי שהאילן יעשה פירות, וכגון לתת בו פתקי סגולות, ואף על פי שאין הפעולה מועילה בדרך הטבע כלל, מכל מקום מכיון שעושה כן לתכלית הפירות, אסור. ע"ש. ועיין להג"ר ניסים קרליץ בספר חוט שני.²⁵ ולהגרי"ש אלישיב זצ"ל בספר הערות למסכת מועד קטן.²⁶

והקשה הגר"ח קניבסקי:²⁷ יש לעיין שבגמרא בסנהדרין אמרינן,²⁸ לוחשין לחישת נחשים ועקרבים בשבת ואין בכך משום צידה, כדפרש רש"י. וכתב במשנה ברורה,²⁹ אף על גב של ידי הלחש אינו יכול לזוז ממקומו עד שנוכל לתופסו, מכל מקום מותר, דאין זה צידה טבעית. ויש לעיין מאי שנא גבי שביעית דאסור גם פעולה שאינה טבעית, ומאי שנא שבת דמותר.³⁰

20. רש"י, חסדי דוד, מנחת ביכורים פירוש ריב"ג, ועוד.
21. חלק ד (הלכות שמיטה ויובל פרק א הלכה ז ס"ק סב).
22. ביאור: מביא ענף מעץ תאנה שעושה פירות, וכותב שטר ותולה בה, ואומר, הענף הזה עושה פירות, ואתה עץ תאנה לא עושה פירות.
23. סימן יט אות כ.
24. סימן יז אות כ.
25. שביעית, פרק א הלכה ז ס"ק כז.
26. עמוד יד.
27. בספרו דרך אמונה שם (בבאור ההלכה ד"ה סוקרין).
28. דף קא עמוד א.
29. סימן שכח ס"ק קמג.
30. וראה בספר קהלות יעקב (בבא קמא סימן מה) שכתב, דבשבת דפטור גם כלאחר יד, לא עדיף זה מכלאחר יד. אך יש לעיין דכלאחר יד אסור על כל פנים מדרבנן, וכאן מותר לכתחילה, ועל כרחק שאין זה מלאכה כלל. ועוד כיון שהדרך לעשות כן, לכאורה אין זה כלאחר יד, וצריך עיון.

ותירץ, שיש לחלק בין שבת לשביעית, דבשבת עיקר קפידת התורה שהאדם ינוח ולא יעשה הוא מלאכה, ולחישה זו אין זו שום מלאכה, אבל בשביעית שהתורה רוצה שהארץ תשבות כמו שאמרו בגמרא עבודה זרה.³¹ ודעת כמה ראשונים שגם על ידי גוי יש בזה חיוב דאורייתא,³² ואפילו להחולקים על כך פנים האיסור הוא שהארץ לא תיעבד, ולכן גם על ידי סגולה הרי הארץ נעבדה על ידו.

עוד כתב לתרץ, דבאמת אין חילוק בין שבת לשביעית, רק החילוק הוא אם עושה איזה מעשה או שאין עושה כלום רק לוחש. דכשעושה מעשה באמת גם בשבת יהיה אסור, אבל בלחישה בעלמא גם בשביעית מותר, תדע דהא טעם טוענו בסיקרא הוא כדי שיבקשו עליו רחמים כמו שאמרו בגמרא שבת,³³ ואטו אסור להתפלל בשביעית על עץ שיעשה פירות. (ובני רי"ש נ"י העיר דבתענית יט עמוד ב אמרינו דמתריעיין בשביעית על הגשמים מפני פירות האילן, מבוואר דמותר להתפלל שיצמחו הפירות, ואין זה עבודה האסורה בשביעית). ועל כרחך דכל שאינו עושה מעשה כמו כותב שטר ותולה בה או סוקרו בסיקרא אין זה עבודה כלל. והוא הדין דמותר ללחוש על עץ שישעה פירות בשביעית, ולתלות שטר אסור גם בשביעית דמחזי כעובד בשביעית.³⁴

31. דף טו עמוד ב.

32. עיין ברמב"ם לעיל הלכה א בדרך אמונה ס"ק א.

33. דף סז עמוד א.

34. בספר מושב זקנים מבעלי התוספות (פרשת בהעלותך) הקשה מהא דכתיב (שמות פרק טז פסוק כג) "אֵת אֲשֶׁר תֹּאפֹּוּ אָפוּ", ומה צריך לאפות הרי יכול לחשוב שרוצה טעם אפוי, שהמן היה מתהפך לכל טעם שרצו. ותירץ, דבשבת אסור לחשוב שיתהפך טעמו דהיו כמתקן (כנראה שמחשבה מועיל רק אם חשבו בשעת אכילה ולא קודם). והקשה הגר"ח קניבסקי, דיש לעיין איזה מתקן זה, הרי אין זה תיקון טבעי, ואולי כיון שמשעה האכילה גורמת שיתהפך טבעו, הוי כעושה מעשה, ולא דמי ללחישה וכנ"ל. והנה בעירובין (דף מג עמוד א) בעי אם יש תחומין למעלה מעשרה, ומייתי ראייה מהני שב שמעתתא דאיתאמרן בצפרא דשבתא קמי דר"ח בסורא, ובפניא בשבתא קמי דרבה בפומפדייתא. מאן אמרה? לאו אליהו אמרינהו, אלמא אין תחומין למעלה מעשרה. ומובא בשם החתם סופר שהקשה איך אליהו בא לכל הבריתות בשבת, ותירץ, דכשבא בתורת מלאך, אין קפידא, שאז אין חייב מצוות, אבל כשבא לומר הלכה, אין יכול לבוא בתורת מלאך דלא בשמים היא, ומוכרח להתלבש בגופו שנשאר בעננים ולבוא בתורת בני אדם, ואז מצווה במצוות. ובזכרוני ששאלתי למרן החזון איש זצ"ל, אם כן מה ראיית הגמרא מאליהו, דילמא אחר שאמר ההלכות בסורא נהפך למלאך והלך לפומפדייתא, ואחר כך נהפך שוב לאדם ואמר ההלכות שם. והשיב בבדיחותא שאם היה בן אדם היה אסור לו להיפך למלאך, דהוי נטילת נשמה. ונראה שלא אמר כן אלא לבדיחותא בעלמא, דרחוק לומר דזה שנהפך למלאך מקרי מעשה, ואם כן אין בזה איסור שאין זה נטילת נשמה טבעי וכנ"ל. ועיין בקהלות יעקב שם, שהביא בשם הש"ה שמה שכתב משה רבינו י"ג ספרי תורה ביום פטירתו אף על גב שהיה שבת, משום שכתבן על ידי שם המפורש. ומוכח שזה מותר לכתחילה. ועיין שם בקהלות יעקב מה שהאריך לענין מזיק על ידי לחש או תפילה אם חייב או לא. עכ"ל. הובא בבאור ההלכה שם.

ויש לעיין אם פעולות על ידי סגולה (בשמיטה ובשאר עניינים) מוגדרים מבחינה הלכתית כנס. ונפקא מינה אם העושה סגולות ומצליח בהם, אי מנכים לו מוכיותיו (שבת דף לב עמוד א). ועוד נפקא מינה אם מברכים על תוצאה בפעולה של סגולה "ברוך שעשה לי נס". וראה בפניני הלכה בגמ' חולין (הוצאת מתיבתא. חלק ג דף מב ע"א) מה שהובא בענין מלאכה הפועלת על ידי נס אם נחשבת מלאכה.

אמנם, לדעת הפני משה,³⁵ ותולדות יצחק,³⁶ תליית תוכיך בתאנה האמורה בירושלמי שם, היא פעולה בדרך הטבע. הובא בספר שביתת קרקעות.³⁷

ו. על כל פנים, נראה מהדברים הנז' שאין לעשות פעולות דרך סגולה כדי שהארץ תוציא פירות בשנה השביעית. וכן פסק החזון איש שם, ובספר שביתת קרקעות.³⁸ וכן כתב בספר ילקוט יוסף.³⁹ אבל מותר לעשות סגולה כדי למנוע נשירת הפירות, כמו שכתב החזון איש(שם). ועיין בשו"ת משנת יוסף,⁴⁰ שלא התירו אלא כדי למנוע נשירת פירות קודם בישולם, ולא למניעת פירות בשלים לשם נוחיות הקטיף.

ואמנם פעולה שהיא בדרך סגולה מותרת בשינוי כדי לאברויי, וכמו שכתבו בפירושי רש"ס,⁴¹ ובספר תורת שביעית.⁴² והובא בספר שביתת קרקעות.⁴³ ועיין עוד בפאת השלחן.⁴⁴ וכן פסק בספר ילקוט יוסף.⁴⁵

ז. ובספרנו גבורי כח הבאנו מה ששאלנו בזה מהגר"ח קניבסקי שליט"א,⁴⁶ בזה הלשון: אנשי המדע גילו שאם משמיעים מוזיקה לצמחים, על ידי שמפעילים מכשיר המפיק צלילים בסמוך להם, צמיחתם מהירה וטובה יותר. האם מותר לעשות כן בשמיטה. והשיב, אין בדבריהם ממש. עכ"ל.

והוספנו לשאול, בזה הלשון: מרן שליט"א השיבני שאין בדבריהם של המדענים ממש, אודות טענתם כי השמעת מוזיקה לצמחים מועילה לגידולם יותר מן הרגיל, וכן השקיית הצמחים במים שברכו עליהם (ברכת שהכל) מועילה יותר בגידולם מאשר מים אחרים. ולכן משמע דסבירא ליה למרן שמותר להשמיע מוזיקה בשמיטה בסמוך לצמחים, וכן להשקותם בכמות מים הנצרכת לאוקמי אף שברכו על מים אלו כו'. ע"כ. אולם לא זכיתי להבין עומק דברי מרן שליט"א, דהרי דברי המדענים לא נאמרו בהשערה, אלא על פי ניסויים ובדיקות שערכו בדבר, וחשיב לדידהו כבדוק ומנוסה, ואם כן אמאי לא יהא בזה נפקא מינה גם להלכה דידן. והשיב: אין בבדיקתם ממש.⁴⁷

ח. ובענין הגברת הצמחיה על ידי מים שברכו עליהם ברכת הנהנין, נשאל שם: שמעתי שאחד המדענים השומר תורה ומצות גילה, על ידי ניסויים שערך במעבדתו, שאם משקים

35. ירושלמי שם (ד"ה כיצד).

36. ד"ה אין תולין.

37. מהגר"ר צבי כהן (פרק ה סעיף קטן ק).

38. פרק ה סעיף לט.

39. מהראש"ל הגאון רבי יצחק יוסף (שביעית. פרק א סעיף טז עמוד קיג).

40. מהגר"ר יוסף ליברמן (חלק ב סימן כא אות ג).

41. שם (ד"ה אין).

42. עמוד עד.

43. פרק ה סעיף קטן ק.

44. סימן ב ס"ז.

45. שביעית (פרק א סעיף טז עמוד קיג).

46. בסוף הספר. בשו"ת מהגר"ח קניבסקי, השבחת הגידולים על ידי תאורה ונגינה, אות א-ד.

47. עיין בספר ליקוטי מוהר"ן מברסלב (תנינא תורה סג). וגם יש לעיין מדברי הגמרא (פסחים דף כו עמוד א) קול מראה וריח אין בהם משום מעילה.

את הצמחים במים שברכו עליהם שהכל, הם צומחים פי שלש מאשר אם משקים אותם באותה כמות של מים שלא ברכו עליהם. האם לפי זה יהיה אסור להשקות צמחים בכמות רגילה של מים שברכו עליהם, כיון שעל ידי כך יצמחו יותר, והוי לאברויי ולא לקיומי. מה דעת מרן שליט"א בזה. והשיב: אין בדבריהם ממש.

ועוד נשאל הגר"ח שם: שמעתי מכמה אנשים שהיה בגינתם עץ חולה שלא היה נותן פירות וכד', ואמרו בסמוך לעץ בקול רם, ש"אם העץ לא יתן פירות, הם יעקרוהו וישליכוהו". וזמן קצר אחר כך התחיל העץ לצמוח ולפרוח ליתן פירות. והם תולים את צמיחתו החדשה בזה ש"דיברו" בסמוך לו [שהרי לא עשו שום פעולה שתוסיף בגדילתו, זולת דיבור ואמירה]. האם מותר לומר דיבורים כאלה בסמוך לעץ בשנת השמיטה. והשיב: אין בדבריהם ממש, רק כיון שהיו בטוחים שאינו יכול לעשות פירות ומותר לעוקרו הראו להם מן השמים שאסור לעוקרו.⁴⁸

ט. ובענין הגברת הצמחיה על ידי תאורה, נשאל הגר"ח קניבסקי שם: צמחים וכו' גדלים באור השמש הטבעי, ויש שיטה בחקלאות להאיר את החממות של הירקות וכו' בתאורה מלאכותית על ידי חשמל גם בשעות הלילה, כדי למהר הצמיחה וגידול היבולים. האם מותר לעשות כן בשנת השמיטה, להאיר את החממות על ידי אור החשמל בלילות. והשיב: חלילה.⁴⁹ [עד כאן מספר גבורי כח].

י. ואף לשיטת הגר"ח קניבסקי, שנראה דעתו לאסור, לכאורה יש לדון באופן שמפעיל את הנגינה או את התאורה לצמחיה, מערב השמיטה על ידי מערכת שעון אוטומאטית שתפעיל את הנגינה והתאורה, מאליה במשך כל השנה. וכבר נחלקו בזה האחרונים. שדעת הגרש"ז⁵⁰ אויערבך זצ"ל,⁵⁰ לאסור השקאה ודישון לאברויי המבוצעים על ידי מכשירים המכוונים מערב שביעית שאין נעשים בהם שינויים בשביעית. וטעמו, משום שלכמה ראשונים אנו מצווים על "ושבתה הארץ", והמעשה מערב שביעית גורם למניעת שביתת השדה. וכן דעת הגר"נ קרליץ,⁵¹ שכל פעולה שנעשית מכח מעשה האדם ומתייחס אליו הרי זה נחשב מעשה האדם לענין שביתת הארץ. ע"ש. וכן כתב בשו"ת תשובות והנהגות.⁵²

48. לכאורה יש להקשות קצת מהגמרא שבת (דף סז עמוד א) שצבעו את העצים כדי שיתפללו עליהן. ע"ש. משמע שהתפילה מועילה לצימוח הפירות וכו'. וראה מה שכתב בזה רבנו הגר"ח בספר דרך אמונה (פרק א משמיטה הלכה ז בה"ל סוקרין). בשו"ת משנת יוסף (חלק ב סימן כא אות ג). ובספר שמיטת קרקעות (פרק ה סעיף לט וסעיף מא). וציינו כבר לחלק מהדברים לעיל.

49. ולכאורה אינו דומה לירושלמי הנו' (שביעית פרק ד הלכה ד) אין תולין תוכין בתאנה וכו'. ע"ש. דהתם עושה מעשה בגוף אילן, על ידי שתולין עליו לחש וסגולה. מה שאין כן הכא שאינו נוגע בגוף האילן כלל.

50. הובאו דבריו בספר דיני שביעית השלם (פרק י סעיף יא), ובספר חכו ממתקים (חלק ב עמוד קעב).

51. והובא בספר שמיטת קרקעות (פרק ו סעיף יז). ובספר חוט שני (פרק א הלכה א עמוד נב. ושם הלכה י עמוד קד. ושם הלכה יג עמוד קט).

52. הגר"ר משה שטרנבוך (חלק ו יורה דעה סימן ריז). והובא בספר גבורי כח (סימן ה סעיף יט).

אמנם דעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל,⁵³ להתיר השקאה ודישון כנ"ל, במקום שאין חשש מראית העין. וטעמו, כיון שאין האדם עושה את הפעולה בשביעית, אלא נעשית מאליה באופן אוטומטי, על ידי הכוונת המכשירים מערב השמיטה. וכן דעת מרן הראש"ל הגאון רבי עובדיה יוסף זצ"ל להתיר.⁵⁴

וכן כתב בספר מנחת ירושלים,⁵⁵ שיש המשקים על ידי מערכת ממוחשבת שמוסתת את כמות המים וזמני ההשקיה, ואפשר לכווין את המערכת מלפני שביעית עד לאחר השביעית. ודימה דין זה למה שכתב בשולחן ערוך,⁵⁶ שמותר לפתוח מים לגינה מערב שבת, והם נמשכים והולכים כל השבת. אלא דהוסיף דיש לדון מצד שביתת שדהו. ע"כ. ובספר גבורי כח הבאנו,⁵⁷ שהגר"ח קניבסקי שליט"א, הסתפק בדבר. וכן ראיתי שכתב להסתפק בספר ילקו"י.⁵⁸ וכנראה שלא זכר שר, לפי שעה, מדברי רבי אבה"ו בספר ילקוט אברך הנז'.

ולפי זה יש לדון בהשמעת מוזיקה והפעלת תאורה על ידי שעון אוטומטי מערב השמיטה. על כל פנים הכרעת ההלכה נתונה לגדולי הדור.⁵⁹

53. הובא בספר שמיטת קרקעות (שם), ובספר דיני שביעית השלם (שם). ועיין עוד להגרי"ש אלישיב זצ"ל בספר הערות למסכת מועד קטן (עמוד יח). ע"ש.

54. והביא דבריו הג"ר אברהם כהן בספר ילקוט אברך (חלק ו עמוד מט).

55. פרק א (במראות יעקב ס"ק לה).

56. אורח חיים (סימן רנב סעיף ה).

57. סימן יח אות לו.

58. פרק יב סעיף ז עמוד שמה. ועיין עוד בשו"ת משנת יוסף (חלק ג סימן ה).

59. ויש לעיין אם מותר לעשות פעולות אלו, של נגינה, תאורה והשקאה על ידי גוי בשמיטה. וכבר האריכו בזה בספרי הפוסקים. ראה מה שכתבו על מלאכת גוי בשדה ישראל, בחזון איש (סימן יב ס"ק ו ד"ה ונראה. סימן כא ס"ק יז ד"ה ודין. ועיין בסימן יז ס"ק כה ד"ה ובזמן). ובספר דרך אמונה (פרק ה שמיטה ויובל ס"ק לג, ופרק ח ס"ק סב). ובספר שמיטת קרקעות (פרק א סעיף יא, ופרק ו סעיף א). ובספר ילקו"י (פרק א סעיף יח עמוד קלו). ובשו"ת שדה יחזקאל (מוצפי. חלק א סימן ב). ובספר שבת לה' להרה"ג שבתאי לוי (פרק א סעיף יג). ובשו"ת אול"צ (שביעית. במשניות פרק ד משנה ג). ובספר שמיטה כהלכתה (סוף פרק א), הובא בספר שמיטת קרקעות (פרק ה סעיף לב ופרק ז סעיף ג). ובספר שביטת השדה (פרק ה סעיף טז). והובא בספר גבורי כח (סימן ב סעיף יב). ע"ש.

טור או"ח סי' קס"ח פת הבאה בכיסנין מברך עליה במ"מ ולאחריו מעין ג', ע"כ.

ומרן בב"י שם הביא דנחלקו מהו פה"ב, והסיק כיון דמילתא דרבנן היא נקטינן כדברי כולם להקל וכולם דין פת הבאה בכיסנין יש להם, ע"כ. וממ"ש כיון דמילתא דרבנן היא נקטינן לקולא משמע דמיקל משום דסד"ר לקולא, וא"כ משמע דלמ"ד דמין זה הוי פת גמורה אינו יכול לברך עליו במ"מ ומעין ג', דאי למ"ד שמין זה הוי פת גמורה אם בירך במ"מ ומעין ג' יצא בדיעבד, א"כ כל המחלוקת הוי דלמ"ד דמין זה פה"ב לכתחילה מברך במ"מ ומעין ג', ולמ"ד דהוי פת גמורה רק בדיעבד יוצא בבמ"מ ומעין ג', א"כ הו"ל למרן לומר דיברך במ"מ ומעין ג' דלכו"ע יוצא, דומיא מ"ש הטור בסי' ר"י דאם מסופק אם זה פרי עץ או פרי אדמה יברך בפה"א דאם אמר על פרי העץ בפה"א יצא, ע"כ (וכ"ה ברא"ש פ' כ"מ אות ה', ובטור כ' כע"ז בכ"מ. ע"ע), אע"כ דלמ"ד דמין זה הוי פת גמורה אינו יוצא בבמ"מ ומעין ג', ותמהו אבירי לב היאד היקל מרן לברך במקום שי"א שאין לברך כך הא הוי ס' ברכה לבטלה וס' ברכה לבטלה אין מברך, וכעין זה ק' טובא בהא דבברכות דף ל"ד ע"א נחלקו הטועה באמצעיות להיכן חוזר אי חוזר לתחילת אמצעיות או למקום שטעה וכ' התוס' שם ד"ה אמצעיות דנקטינן לקולא וחוזר למקום שטעה דהילך אחר המיקל בדרבנן, ע"כ, וה"נ ק' טובא דלמ"ד דצריך לחזור לתחילת אמצעיות א"כ אם יחזור למקום שטעה הוי ברכה לבטלה, וכה"ג אין להקל, ונראה דהתוס' ומרן הב"י נקטו כמ"ש התוס' בר"ה דף ל"ג ע"א ד"ה ר"י דברכה לבטלה דרבנן, ע"ש, וא"כ טעמא דסב"ל אינו משום ס' ברכה לבטלה דאי מהאי טעמא היה מותר לברך דס' איסור דרבנן לקולא אלא טעמא דסב"ל היינו כמ"ש הרא"ש (הו"ד בב"י או"ח סי' ס"ז) דהוי ס' דרבנן לקולא, דהיינו דס' חיוב ברכה נקטינן לקולא ככל ס' חיוב דרבנן וממילא פטור ואם יברך הוי ברכה לבטלה גמורה דמברך במקום שפטור מלברך, וא"כ אפ"ל דדוקא במחלוקת דהמיקל דקיי"ל כוותיה (משום סד"ר לקולא) אוסר לעשות כהמחמיר וס"ל דהעושה כהמחמיר מברך ברכה לבטלה (והיינו במחלוקת דזה פוטור לגמרי מלברך וזה מחייב לברך) אבל באופנים הנ"ל אדרבה אנו עושים כהמיקל דסד"ר לקולא, אלא אנו טוענים דמחמת המחמיר יש לנו לאסור לברך א"כ כיון דהוי מחלוקת ואיסור דרבנן א"כ אמרי' ס' איסור דרבנן לקולא, ולפה"א אם יחמיר ויברך המוציא וג' ברכות (במקום שלא קבע סעודה) מברך ס' ברכה במקום שלא יכול לברך ס' ברכות.

והנה מ"ש דמשמע מהב"י דבלחם גמור אינו יוצא בברכת במ"מ ומעין ג', ואפ"ה מברך על ס' פה"ב במ"מ ומעין ג' מטעם סד"ר לקולא.

הנה אף דבברכת במ"מ כלפי המוציא לא שייך סד"ר לקולא מ"מ אין אנו דנים במ"מ כלפי המוציא ומעין ג' כלפי ברהמ"ז, אלא דנים אם הוא פת גמורה שחז"ל

החמירו עליו בין בנט"י ובין בג' ברכות או פה"ב שאי"צ אלא מעין ג', וממילא נפק"מ דחשוב פה"ב, וממילא מברך במ"מ, וכדמשמע ממ"ש הב"י כולהו דין פה"ב יש להם, ועי' ברכ"י סי' קס"ז סק"י דס"ל דאמר במ"מ על פת גמורה יצא והוכיח מהב"י הנ"ל וצ"ל דס"ל דדנים דין כלפי דין וא"כ מהא דיצא בבמ"מ אף דלא שייך סד"ר מוכח דיצא.

בברכה מישאל חיימוב